

Vogelbalans

2023

In deze Vogelbalans

In deze Vogelbalans.....	2
De balans van de vogels	4
Trends nader bekeken	6
Eerder beginnen met broeden	8
Uitdagingen in vogelrichtlijngebieden.....	9
De balans per leefgebied	11
Boodschappers uit het droge zuiden.....	12
Steeds minder Kemphanen	16
Vogelgriep heeft impact.....	18
Een nieuwe zanger	23
Zeventien jaar tapuitenonderzoek	24
Kleine Kievit maakt weinig kans	26
Huismus heeft hulp nodig.....	28
Dankwoord & colofon.....	30
Bronnen	31

Feiten over vogels

In de jaarlijkse Vogelbalans bundelt Sovon de kennis en trends van broed- en wintervogels in bondige, laagdrempelige bijdragen rond een specifiek thema. Dit jaar hebben we echter voor een iets andere insteek gekozen. We hebben over een verscheidenheid aan onderwerpen korte bijdragen geschreven. Dat dit jaar een aantal zuidelijke soorten ons land als broedgebied heeft gevonden blijft uiteraard ook niet onbesproken, met de Steltkluut als duidelijkste voorbeeld.

Natuurlijk biedt deze Vogelbalans ook het vaste overzicht van trends van broed- en wintervogels en gaan we kort in op opvallende resultaten. Een mooi voorbeeld daarvan is de ontwikkeling van het aantal overwinterende ganzen. Daarover doen de wildste verhalen de ronde, zonder enige feitelijke onderbouwing. Dankzij onze vrijwilligers, die in 2023 weer ruim 215 (!) mensjaren aan veldwerk hebben gedaan (chapeau!), weten we goed hoe de aantallen zich ontwikkelen en laten we aan de hand van feiten zien wat er écht aan de hand is. Zo ook over onze boerenlandvogels. Iedereen weet wel dat de aantallen sterk zijn teruglopen, maar hoe zit het nu precies? Daarbij staat de mysterieuze Kempphaan centraal. In het agrarisch gebied vrijwel verdwenen als broedvogel, maar tijdens de voor- en najaarstrek nog wel aanwezig. En als u zich afvraagt hoe goed het met de vogels gaat in de voor hen aangewezen beschermde gebieden, dan biedt deze Vogelbalans een fraaie overzichtskaart. Daarin is in één oogopslag te zien hoe het ervoor staat met vogelaantallen in vogelrichtlijngebieden.

Zo'n kaart van de vogelontwikkelingen in deze belangrijke gebieden vat veel gegevens samen in een eenvoudige vorm. Achter die informatie gaat echter een grote hoeveelheid tellingen schuil, die vervolgens geduid zijn. Sovon kan steeds meer van dergelijke analyses realiseren en op die manier vogelinformatie inbrengen in maatschappelijke discussies. Zo leveren de meetnet- en atlastellingen steeds vaker belangrijke bijdragen aan maatschappelijke vraagstukken. Het is te hopen dat het nieuwe kabinet bereid blijft die informatie goed te gebruiken bij het nemen van lastige besluiten over hoe we willen omgaan met de ruimte in ons land.

Ik wens u veel leesplezier met deze gevarieerde Vogelbalans 2023. Laat u vooral inspireren door de voorbeelden van interessante en inspirerende toepassingen van onze vogelkennis. Met dank aan de duizenden vogeltellers die voor ons het veld in gaan!

Theo Verstrael

directeur Sovon Vogelonderzoek Nederland

2023

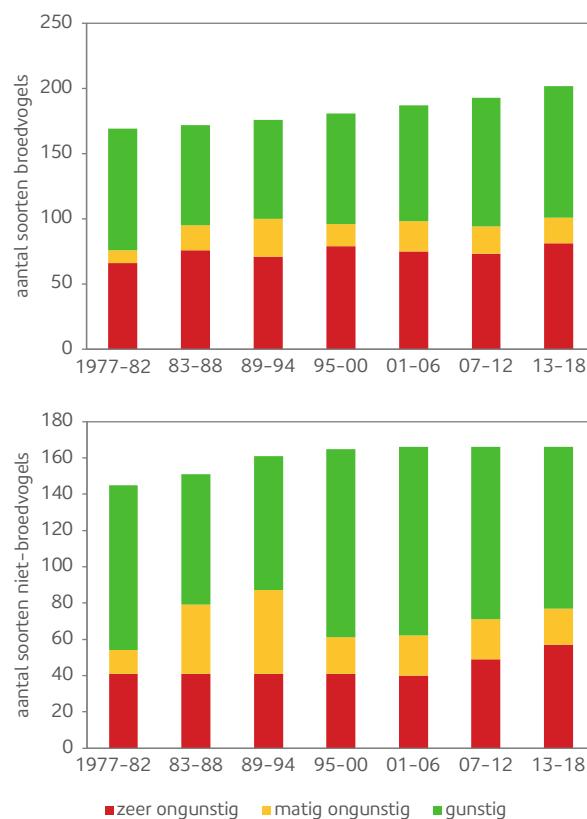
De balans van de vogels

Hoe vergaat het de vogels die in ons land broeden? Wat gebeurt er met populaties van soorten die bij ons overwinteren? Doorgaans laten we dat zien in een overzicht van de populatietrends. Daarin zie je echter niet of een soort bedreigd is en of we ons zorgen moeten maken. Hiervoor wordt in het natuurbeleid tegenwoordig de Staat van Instandhouding van een soort gebruikt.

De Staat van Instandhouding (Svl) van een vogelsoort vertelt ons hoe duurzaam de populatie is. Deze Svl is een belangrijk begrip in het natuurbeleid en van belang voor de bescherming van vogels. Het wordt bepaald aan de hand van een inschatting van vier facetten: de populatieontwikkeling, het verspreidingsgebied, de kwaliteit en omvang van het leefgebied en een inschatting van toekomstige ontwikkelingen en bedreigingen. Elk facet krijgt uiteindelijk een score. Een soort kan een gunstige, een matig ongunstige of een zeer ongunstige Svl hebben.

In de twee figuren rechts is voor zeven tijdsperiodes vanaf 1980 de Svl gereconstrueerd, verdeeld in broedvogels en niet-broedvogels. Rond 1980, ten tijde van de invoering van de Vogelrichtlijn, hadden ongeveer 75 soorten broedvogels een ongunstige Svl. Dat aantal is snel opgelopen naar rond de 100 soorten en verandert sinds die tijd maar heel beperkt. Voor ongeveer de helft van alle regelmatige broedvogels is de situatie tegenwoordig ongunstig. Voorbeelden daarvan zijn ook soorten die talrijk voorkomen, zoals de Zilvermeeuw en de Roek. Het aantal soorten waarvoor we een Svl kunnen bepalen, is in de loop van de tijd toegenomen. Enerzijds dankzij verbeterde kennis, anderzijds doordat er nieuwe broedvogels bij zijn gekomen in ons land.

Bij niet-broedvogels zien we meer variatie. In 1980 was de Svl van ongeveer 50 soorten ongunstig. Dat aantal nam snel toe tot boven de 80, om daarna weer af te nemen. In de laatste periodes zien we weer een gestage toename van de soorten met een ongunstige Svl. Bijna de helft van het totaal van beoordeelde overwinterende soorten staat er niet goed voor. Eider en de Goudhaan zijn daar voorbeelden van.

⚠ *Reconstructie van de Staat van Instandhouding (Svl) van vogelpopulaties die broeden (broedvogels) of overwinteren in Nederland (niet broedvogels). Voor niet alle voorkomende soorten is het mogelijk om de Svl te bepalen.*

Meer weten?

Wil je de Staat van Instandhouding van een bepaalde soort weten? Je vindt deze onder *Vogelrichtlijn* op de verschillende soortenpagina's via stats.sovon.nl.

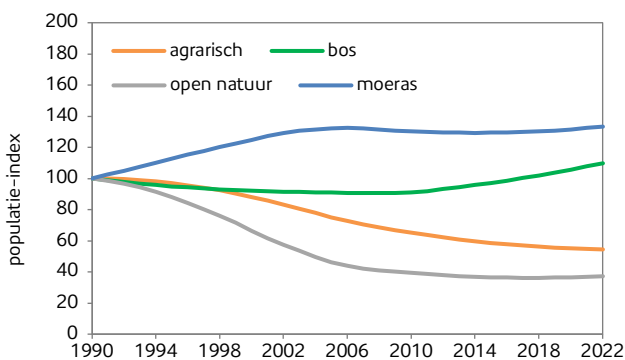

🦆 Jonge Tureluur

Foto: Marcel van Kammen

Trends broedvogels per leefgebied

Om een snelle indruk te krijgen van hoe het met de broedvogels in verschillende leefgebieden gaat, zijn graadmeters ontwikkeld die de populatietrends in één oogopslag samenvatten. Deze indicatoren zijn een onderdeel van de Living Planet Index (LPI), die het CBS jaarlijks actualiseert om de status van de Nederlandse natuur in de loop van de tijd te volgen. De vogelgraadmeters laten zien dat het sinds 1990 het slechtst gaat met de karakteristieke broedvogels van open natuur (heide, duin en kwelder) en de boerenlandvogels. Bedenk hierbij dat twee derde van Nederland een agrarische bestemming heeft, dus die afname speelt zich af in een groot deel van ons landoppervlak. Over het algemeen ging het in dezelfde periode juist goed met typische moerasvogels en bosvogels. Daaraan ligt wel een grote variatie tussen soorten en regio's ten grondslag. Zo zien we voor karakteristieke bosvogels positievere trends op klei- en veenbodems dan op zandgronden, en binnen zandgronden negatievere trends en dichtheden in de regio's waar de stikstofbelasting het hoogst is.

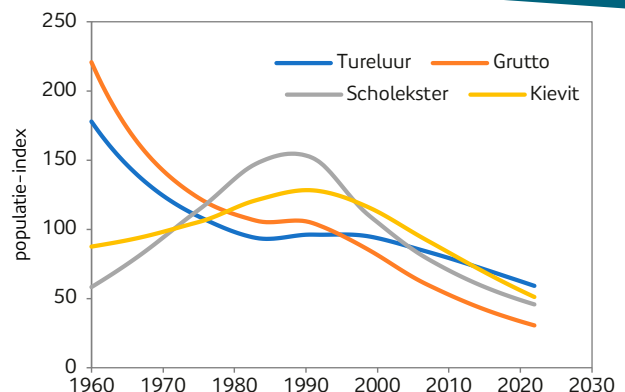

De afname van karakteristieke broedvogels van open natuur lijkt te stagneren. Die gemiddelde trend maskeert echter grote verschillen tussen soorten die recent toenamen (Draaihals, Nachtzwaluw, Grauwe Klauwier), afnamen (Wulp, Velduil) en inmiddels (bijna) verdwenen zijn (Duinpieper, Korhoen, Blauwe Kiekendief).

Weidevogels: structureel herstel blijft uit

De vier 'klassieke' weidevogels nemen al decennia lang sterk in aantal af. In 2022 bereikten de Grutto, Scholekster, Kievit en de Tureluur zelfs hun laagste stand sinds de start van de telreeksen begin jaren zestig. De achteruitgang hangt vooral samen met schaalvergroting en intensivering in de landbouw. Vochtige, kruidenrijke graslanden hebben plaatsgemaakt voor ontwaterde en geëgaliseerde raagravelden waar steeds vaker en eerder in het jaar wordt gemaaid. Toegenomen predatie en droge voorjaren verergeren de problemen. Ondanks alle beheer- en beschermingsinspanningen, en zeker ook lokale successen, worden op landelijke schaal nog altijd te weinig kuikens groot om de populaties te kunnen stabiliseren. Een verkennende analyse van de effecten van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) in de periode 2016-21 laat zien dat de aantallen Grutto's en Kieviten in gebieden mét agrarisch natuurbeheer weliswaar nog steeds afnemen, maar minder sterk dan in gebieden zonder dit beheer. Voor de meeste andere boerenlandvogels zijn voornamelijk nog geen duidelijke verschillen in trends zichtbaar.

Voorlopige cijfers uit broedseizoen 2023 wijzen voor alle vier de soorten op een lichte toename van enkele procenten ten opzichte van het voorgaande broedseizoen 2022.

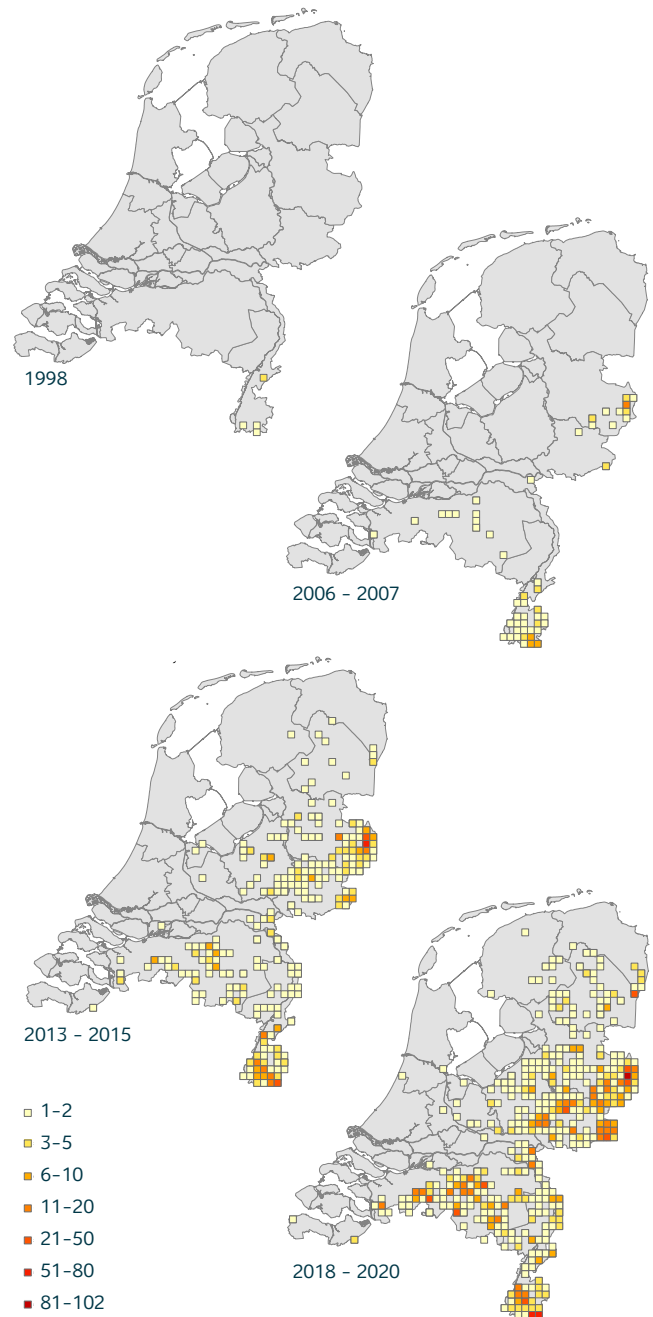
◀ Middelste Bonte Specht
Foto: Marc Gottenbos

Trends nader bekeken

De opmars van de Middelste Bonte Specht

In de afgelopen 25 jaar koloniseerde de Middelste Bonte Specht de löss- en zandgronden van Hoog-Nederland. Het hek ging van de dam nadat in 1995, na afwezigheid van enkele decennia, een broedgeval van de Middelste Bonte Specht werd geconstateerd in De Hamert (Limburg). Inmiddels heeft de soort zich in elf van de twaalf provincies gevestigd en wordt de broedpopulatie geschat op 1900-2400 paren. Van oudsher broeden Middelste Bonte Spechten in Centraal- en Zuid-Europa, maar in de afgelopen eeuw is de grens van het voorkomen meer noordwaarts verschoven. Vanaf de jaren 80 van de vorige eeuw namen de populaties in Duitsland en de Belgische Ardennen toe. Dat Nederland aan populariteit heeft gewonnen, is grotendeels toe te schrijven aan de veroudering van (loof)bomen zoals de eik en een natuurlijker bosbeheer, waardoor dode bomen blijven staan. Het zijn vooral jonge spechten die gaan zwerven en nieuwe gebieden koloniseren. Bij Middelste Bonte Spechten worden regelmatig nieuwe territoria vastgesteld, tot ruim 70 kilometer van bestaande vestigingen. De toekomst ziet er rooskleurig uit voor de spechtensoor: nog lang niet alle geschikte habitat is gekoloniseerd en door klimaatopwarming wordt het steeds gunstiger voor de soort. De invasie van de Middelste Bonte Specht lijkt nog lang niet ten einde en met het ouder worden van de populierenbossen in Flevoland zal de spechtensoor naar verwachting uiteindelijk ook in deze provincie als broedvogel zegevieren.

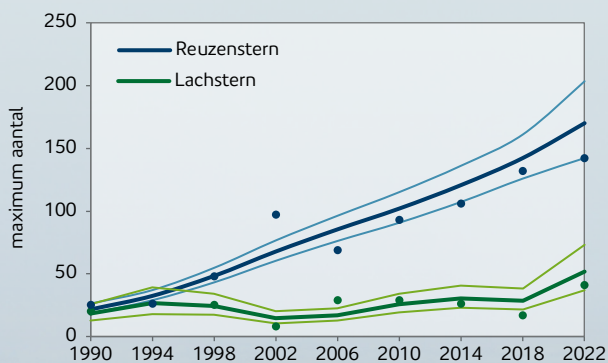
De opkomst van de Middelste Bonte Specht als broedvogel is mooi te zien in deze vier figuren die de aantallen territoria per atlasblok in de periode 1998-2020 weergeven. In 1998 kwam de soort met enkele broedparen sporadisch voor in Limburg. In vijftientig jaar tijd is de soort langzaam over het land verspreid en heeft zich inmiddels in 11 van de 12 provincies gevestigd.

Zeldzame sterns op slaapplaatsen

Iedere zomer verschijnen er Reuzensterren en Lachsterren in waterrijke gebieden in Nederland. Ze maken in juli en augustus een tussenstop tijdens hun reis naar de overwinteringsgebieden in West-Afrika. Van beide soorten werden in 2023 de hoogste aantallen ooit geteld. Het maximum aantal van deze pleisterende sterns kan het beste bepaald worden door ze gelijktijdig op hun gezamenlijke slaapplaatsen te tellen. Overdag foerageren ze immers verspreid over een groot gebied. Deze slaapplaattellingen laten zien dat de aantallen Reuzensterren gestaag toenemen, een ontwikkeling die overeenkomt met het herstel van de populatie in de Oostzee, waar deze vogels vandaan komen. Veruit de meeste Reuzensterren slapen langs de Friese Waddenkust en de IJsselmeerkust.

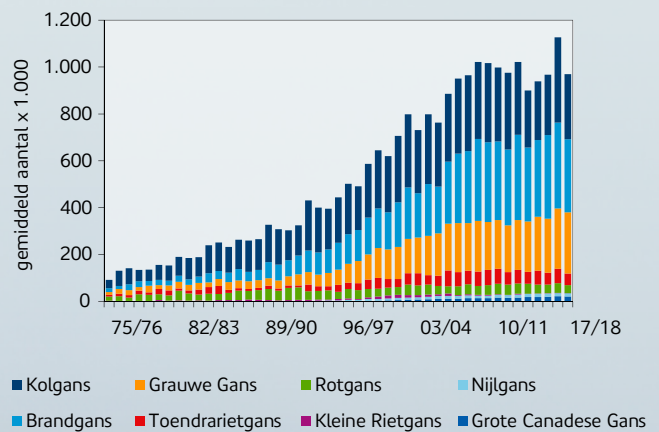
Bij Lachsterren steekt het heel anders in elkaar. De doortrekkende exemplaren komen uit de enige overgebleven kolonie in Noordwest-Europa, aan de monding van de Elbe in Duitsland, waar het aantal broedparen rond de veertig schommelt. Op de Nederlandse pleisterplaatsen in de Dollard en het Balgzand worden in de recente jaren meer vogels gezien. Een van de redenen is waarschijnlijk de opeenvolging van enkele succesvolle broedjaren, waarin meer jongen zijn grootgebracht.

▲ Trend van doortrekkende Reuzensterren en Lachsterren in Nederland.

Ganzenbezoek stabiliseert

In de afgelopen tien jaar zijn de aantallen ganzen die 's winters in Nederland pleisteren gestabiliseerd. De recordaantallen die in 2019/20 werden geteld leken een nieuwe groeispurt in te luiden. Maar met de telresultaten uit de nieuwste seizoenen blijken ze vooraansnog een uitzondering op de regel. In de afgelopen seizoenen pleisterden midden in de winter maximaal ongeveer 2,4 miljoen ganzen in ons land. Voor de stabilisatie zijn meerdere verklaringen te geven. Wat vooral opvalt is dat noordelijke trekvogels in het najaar gemiddeld later in ons land aankomen. Daarnaast nemen de maximale aantallen van de Kolgans en Brandgans, de hoofdrolspelers in de figuur, sinds 2013/14 niet verder toe. De Grauwe Gans en Grote Canadese Gans, soorten die allebei in ons land broeden, zitten nog wel steeds in de lift. Hun aantallen zijn echter kleiner dan van Brandgans en Kolgans, waardoor ze de stabilisatie bij die soorten niet compenseren. De latere aankomst wordt wellicht veroorzaakt door betere voedselomstandigheden tijdens de trek, al dan niet gefaciliteerd door bovengemiddelde warme herfstmaanden.

Trend in ganzenbezoek in Nederland vanaf 1975/76. Het betreft de acht meest voorkomende soorten. Per ganzensoort is de som van de seizoensgemiddelden (dus over het hele winterhalfjaar) weergegeven.

Eerder beginnen met broeden

Klimaatverandering brengt allerlei nieuwe uitdagingen voor vogels met zich mee. Sommige soorten beschikken over een verrassend aanpassingsvermogen en doen hun best om de ongekend snelle veranderingen bij te benen.

Een manier om het aanpassingsvermogen van vogels te volgen is via het landelijke Meetnet Nestkaarten. Jaarlijks worden gegevens van vele duizenden nesten ingestuurd en gebruikt om bijvoorbeeld te monitoren op welk moment in het jaar soorten gemiddeld beginnen met hun eileg. Nestkastbroeders als de Koolmees, Pimpelmees en de Bonte Vliegenvanger zijn relatief eenvoudig te volgen en laten over de jaren heen interessante trends in hun legdatum zien.

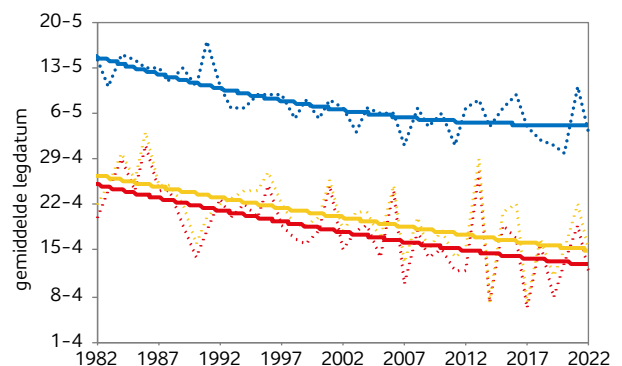
Alle drie de soorten hebben hun gemiddelde legdatum sinds de jaren tachtig vervroegd om zich te kunnen aanpassen aan de warmere voorjaren. Zulke voorjaren leiden ertoe dat rupsen, belangrijk stapelvoedsel voor deze soorten, steeds vroeger in het voorjaar tevoorschijn komen. Door zich aan dit verschijnsel aan te passen kunnen vogels hun jongen van voldoende voedsel voorzien op het moment dat de hoeveelheid rupsen op zijn piek is. De Koolmees en Pimpelmees hebben hun gemiddelde legdatum met meer dan een week weten te vervroegen.

Ook de Bonte Vliegenvanger is de afgelopen decennia steeds eerder gaan broeden; een bijzondere prestatie omdat deze soort elke winter naar Afrika trekt en daar met compleet andere omstandigheden te maken heeft. Bonte Vliegenvangers hebben daarnaast mogelijk nog een troef achter de hand. Recent zijn enkele gevallen vastgesteld van vrouwtjes die door een vroege start van het broedseizoen twee broedsels in één jaar wisten groot te brengen, een zeldzaam fenomeen bij deze soort. Zou deze strategie de komende jaren populairder worden?

✚ *Pimpelmezen hebben hun eileg in veertig jaar tijd meer dan een week vervroegd.*
Foto: Harvey van Diek

Een kanttekening is de jaarlijks grote variatie in legdatum, afhankelijk van bijvoorbeeld wisselende weersomstandigheden. Zo was het voorjaar van 2021 uitzonderlijk koud en leidde dit tot een relatief late eileg, terwijl de gemiddelde legdatum in 2022 (met een zacht, zonnig en droog voorjaar) juist weer beter past in de vervroegende trend. De gegevens van 2023 zijn nog niet compleet, maar de eerste indruk is dat vooral de mezen dit jaar juist weer wat later waren met hun eileg.

Ook deze flexibele en vindingrijke soorten hebben echter grenzen aan hoe snel ze zich kunnen aanpassen. De aantallen Koolmezen en Pimpelmezen nemen op landelijk niveau weliswaar nog toe, maar de trends in een aantal habitats beginnen te stagneren en het nestsucces en legselgrootte van beide soorten nemen al jarenlang af. Dit roept de vraag op of deze algemene soorten zich ook de komende jaren kunnen handhaven terwijl het klimaat in ongekend tempo blijft veranderen.

..... Bonte Vliegenvanger Pimpelmees Koolmees

▲ *Trend in gemiddeld legbegin van drie soorten op basis van gegevens uit het Meetnet Nestkaarten en NESTKAST.*

» Kanoeten, Zilverplevieren
en Bonte Strandlopers
Foto: Ruurd Jelle van der Leij

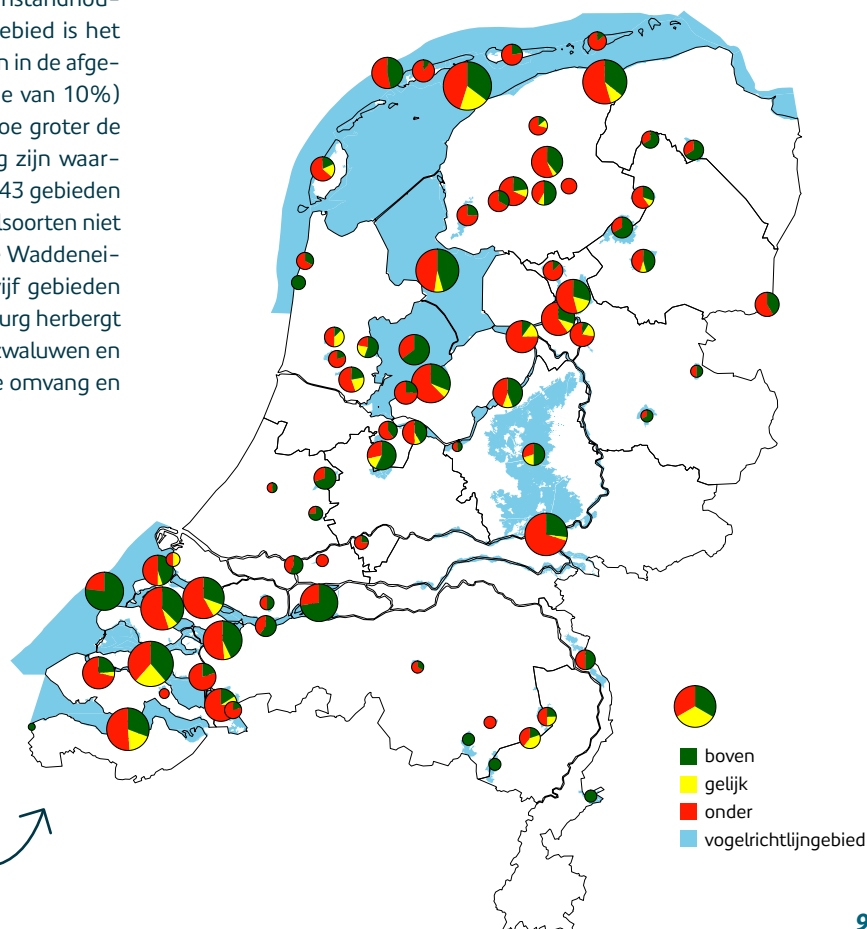
Uitdagingen in vogelrichtlijngebieden

In Nederland liggen 78 Natura 2000-gebieden die in het kader van de Vogelrichtlijn zijn aangewezen. Ze worden ook wel vogelrichtlijngebieden genoemd. De Waddenzee en de Oosterschelde zijn voorbeelden van zulke gebieden en hebben instandhoudingsdoelen voor tientallen vogelsoorten. Deze doelen zijn geformuleerd in aantallen vogels en zijn verbonden aan drie functies: broedplaats, foerageerplaats, of rust- of slaapplek. De functies verschillen per gebied. Het gaat erom dat het leefgebied van voldoende omvang en kwaliteit is om deze aantallen te herbergen. Vogeltellingen zijn daarbij een belangrijk middel om gegevens te verzamelen over de soorten met instandhoudingsdoelen.

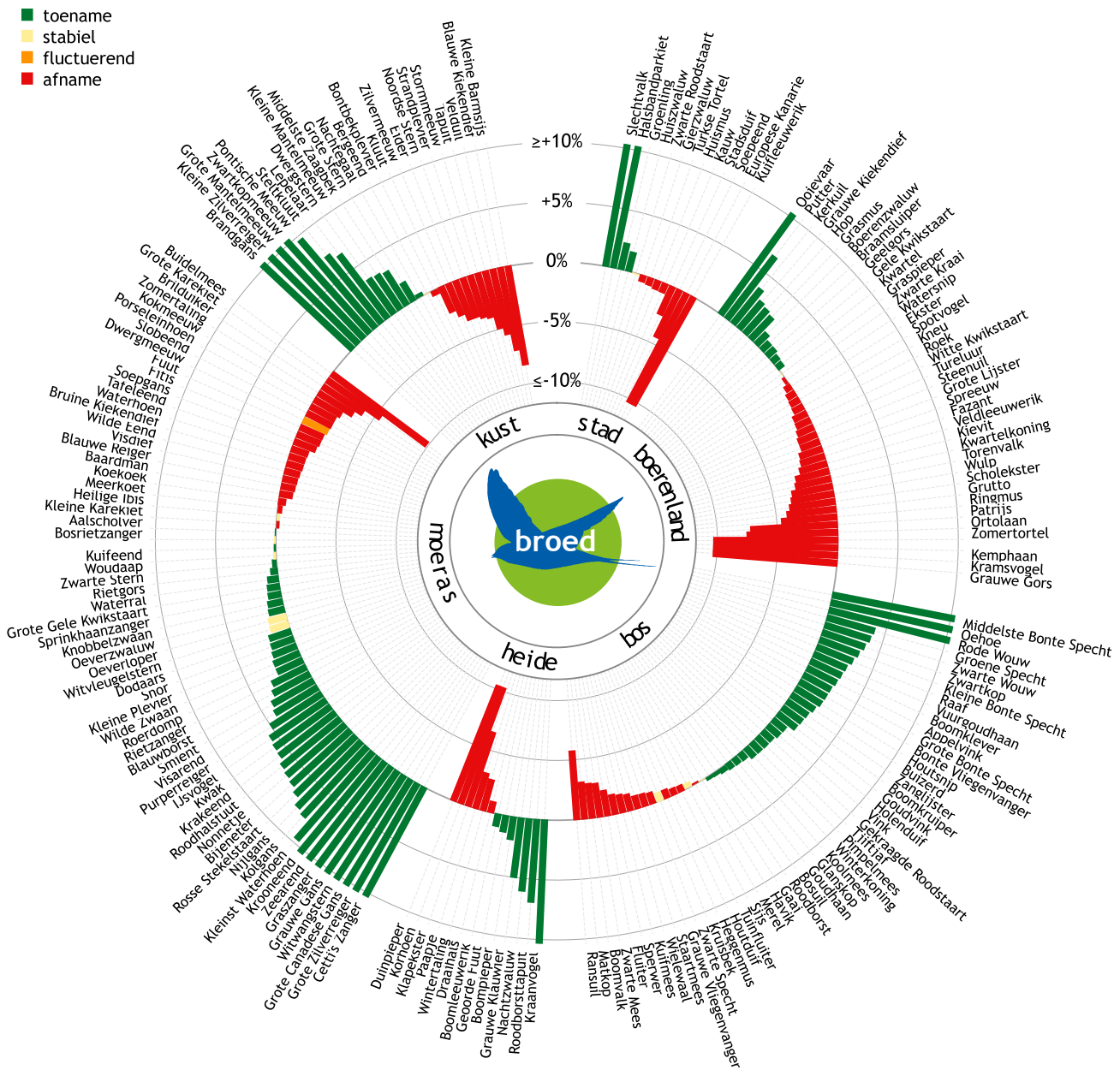
Op de kaart wordt gevisualiseerd in hoeverre de instandhoudingsdoelen voor vogels worden gehaald. Per gebied is het aandeel soorten weergegeven waarvan de aantallen in de afgelopen vijf seizoenen boven, gelijk aan (met marge van 10%) of onder de instandhoudingsdoelen uitkomen. Hoe groter de taart, hoe meer soorten in het gebied aanwezig zijn waarvoor instandhoudingsdoelen zijn geformuleerd. In 43 gebieden wordt de helft of meer van de doelen voor de vogelsoorten niet behaald. Voorbeelden zijn de duingebieden op de Waddeneilanden, het Lauwersmeer en de Rijntakken. In vijf gebieden worden ze allemaal gehaald. De Meinweg in Limburg herbergt bijvoorbeeld voldoende Boomleeuweriken, Nachtzwaluwen en Roodborsttapuiten om aan de doelstelling voor de omvang en kwaliteit van het leefgebied te voldoen.

Zeldzaam geworden doelsoorten zoals de Blauwe Kiekendief, Bontbekplevier, Grote Karekiet, Kwartelkoning en de Strandplevier komen vrijwel overal weinig voor. De instandhoudingsdoelen in gebieden van broedvogels die landelijk toenemen zoals de Boomleeuwerik, Lepelaar en de Rietzanger worden daarentegen wel in bijna ieder gebied bereikt. Bij de watervogels is de balans positiever en wordt ongeveer de helft van de doelstellingen behaald. Van soorten die zich opnieuw gevestigd hebben, waaronder de Grote Zilverreiger en de Zeearend worden de instandhoudingsdoelen altijd gehaald. Ten opzichte van drie jaar geleden (zie Vogelbalans 2020) bleef het aantal gehaalde doelen gelijk.

Het percentage van instandhoudingsdoelen voor vogels per vogelrichtlijngebied dat boven, gelijk aan of onder het doelaantal lag aan de hand van het gemiddelde in 2018-2022. De twee vogelrichtlijngebieden in de Noordzee zijn niet weergegeven.

De balans per

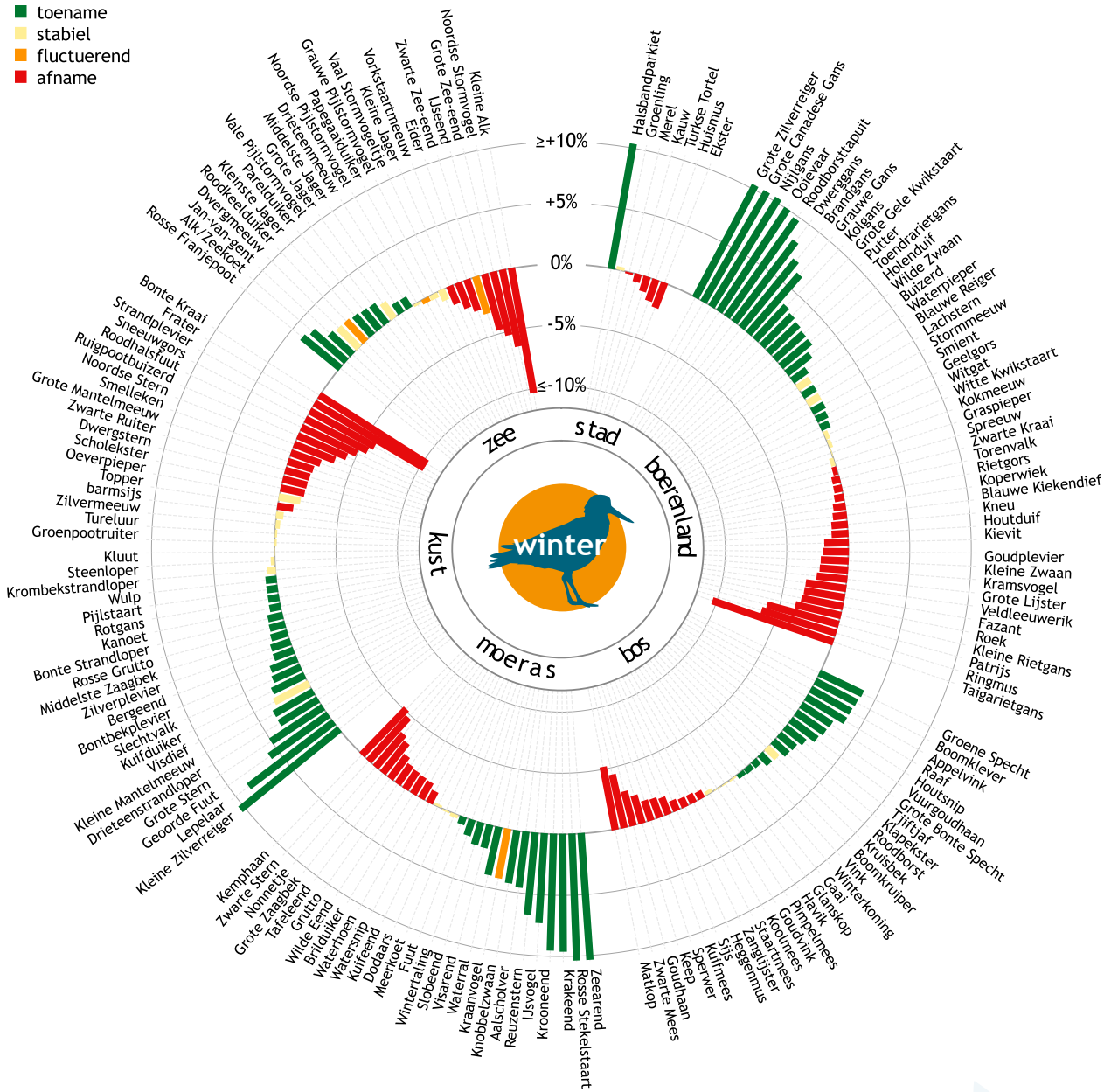
Over de figuren

Aantalsontwikkelingen per soort zoals vastgesteld met de landelijke vogelmeetnetten van Sovon en CBS (Netwerk Ecologische Monitoring). Trends van de broedvogels (links) lopen hier vanaf 1990 en komen uit het Meetnet Broedvogels. De trends van doortrekkers en wintergasten (rechts) lopen vanaf het seizoen 1980/81 en komen uit het Meetnet Watervogels, Meetnet Slaapplaatsen en Punt Transect Tellingenproject (PTT). De soorten zijn gegroepeerd naar hun belangrijkste leefgebied. Generalisten zijn arbitrair aan één leefgebied toegekend. Trends

zijn gerangschikt van sterke toename (groen) tot sterke afname (rood). De hoogte van de balkjes is een maat voor de sterkte van de gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering. Een waarde van bijvoorbeeld -5% betekent een afname van bijna 80% over 30 jaar. Veranderingen groter dan 10% per jaar zijn omwille van de leesbaarheid afgetopt. Bij de niet-significante trends wordt onderscheid gemaakt tussen stabiele aantallen (geel) en fluctuerende aantallen (oranje).

er leefgebied

- toename
- stabiel
- fluctuerend
- afname

Meer weten?

Bekijk onze online vogelinformatie:

- > per soort, landelijk, per provincie, per Natura 2000-gebied: stats.sovon.nl
- > per soort, verspreiding: vogelatlas.nl
- > monitoringrapporten: stats.sovon.nl/pub
- > meedoen aan telprojecten: sovon.nl/tellen

Bron: Netwerk Ecologische Monitoring (Sovon, RWS, CBS, provincies)

Boodschappers uit het droge zuiden

De Steltkluut duikt in het voorjaar steeds vaker in ons land op. Ook andere Zuid-Europese soorten, zoals de Zwarte Ibis en het Kleinst Waterhoen, worden in toenemende aantallen gezien. Zijn het boodschappers van klimaatopwarming of spelen andere oorzaken ook een rol?

Er zijn allerlei vogelsoorten die door de stijgende temperaturen in zuidelijker Europa hun broedgebied naar het noorden uitbreiden of verplaatsen. De precieze mechanismen van zulke veranderingen verschillen vaak per soort. Ook gaat het dikwijls traag en nemen de aantallen vogels in gebieden die bijvoorbeeld te warm of te droog worden eerst geleidelijk af, voordat gebieden daadwerkelijk verlaten worden. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Spotvogel. Tegelijkertijd verbazen sommige zuidelijke broedvogels ons doordat hun opkomst relatief traag of grillig verloopt, zoals de Graszanger. Er zijn maar enkele soorten die heel snel kunnen reageren op veranderingen in hun broedgebied: de zogenaamde pioniers. Enkele van zulke pioniers die ten zuiden van Nederland voorkomen, verschijnen in de laatste jaren steeds frequenter in ons land: de Steltkluut, Zwarte Ibis en het Kleinst Waterhoen. En dus rijst de vraag wat voor oorzaken daaraan ten grondslag liggen.

Spaanse Stelkluten

In het voorjaar van 2023 werden in allerlei Nederlandse gebieden met ondiep water Steltkluten gemeld. Er werden minstens 148 broedparen vastgesteld. Dat zijn aantallen die in de vorige eeuw ondenkbaar waren. Het eerste broedgeval van de Steltkluut in Nederland dateert uit 1931. In de decennia erna broedde de soort onregelmatig; jaren met influxen van soms tientallen broedparen werden afgewisseld met perioden zonder broedende Steltkluten. Het zwaartepunt van de broedgevallen lag vrijwel altijd in Zeeland. Het voorkomen veranderde vanaf begin jaren negentig: de Steltkluut werd, op 1996 en 2003 na, een jaarlijkse broedvogel en in de laatste tien jaar nemen de aantallen duidelijk toe.

♥ Groen 159 op 8 mei 2022 bij Dordrecht.
Foto: Michiel Haye

Influx of vestiging?

Als vogels zich op grotere schaal en vrij plotseling verplaatsen vanwege veranderende omstandigheden, wordt dat ook wel een influx genoemd. De vraag is of het aantal meldingen van Steltkluten in Nederland afhankelijk blijft van zulke influxen. Misschien ontstaat inmiddels wel een gevestigde populatie die jaarlijks terugkeert, ongeacht de omstandigheden in Zuid-Europa. Een Steltkluut met de groene kleuring 159, in 2018 geringd als nestjong bij het Spaanse Sevilla, werd zowel in 2022 als 2023 in Nederland gezien en broedde in het laatste jaar waarschijnlijk in de Ezumakeeg in het Lauwersmeer. Een eerste bewijs van blijvende vestiging?

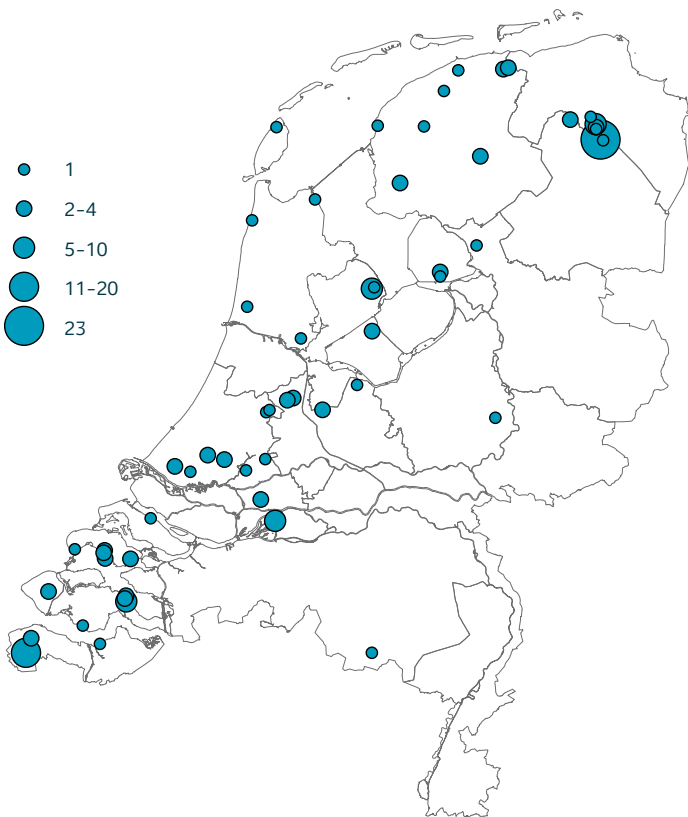
Broedgebieden

Waarom verschijnen Steltkluten steeds regelmatig? Om dat te begrijpen is het belangrijk om na te gaan of er iets bekend is over de herkomst van deze vogels. In recente voorjaren (vanaf 2015) zijn al zeker vier verschillende exemplaren met een kleurrijke uit Spanje gemeld in Nederland. Er is dus in ieder geval een connectie met de Spaanse populatie. Dat is niet verwonderlijk, aangezien daar de grootste broedpopulatie van Europa huist van circa 28.000 paar, die over de periode 2007–2018 een positieve trend laat zien. De Ebrodelta, Doñana en lagunes bij Valencia herbergen jaarlijks honderden tot duizenden paren. In Spanje wisselen de aantallen sterk tussen natte en droge jaren en vinden veel verplaatsingen tussen jaren plaats. Omdat Steltkluten afhankelijk zijn van ondiep water, kan droogte zorgen voor het verlies van geschikte broedgebieden. De aanwezigheid van ondiep water (<20 cm) voor een aanzienlijke periode tijdens het broedseizoen is een voorwaarde om te broeden. Door hun lange poten, die zo'n 60% van hun lichaamshoogte innemen, kunnen Steltkluten makkelijk door het water waden om kleine insecten van het wateroppervlak te pikken. Tijdens perioden waarin neerslag uitblijft en verdamping voor droogte zorgt, worden allerlei zoutpannen en lagunes ongeschikt.

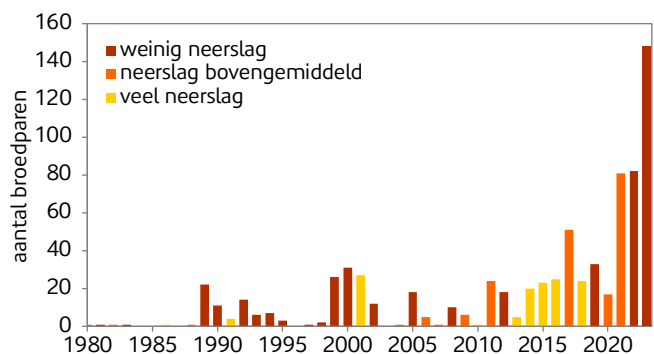
Toename in Nederland

De combinatie van perioden van droogte en een groeiende populatie zorgen voor meer dynamiek bij de Spaanse Steltkluten. Dat merken we ook in Nederland. De broedrecords van 2017 en 2021–23 volgden alle op een periode met weinig neerslag in Spanje. Ook als rekening wordt gehouden met de Spaanse toename is er een significante samenhang tussen de hoeveelheid neerslag in Spanje in januari – maart en het aantal broedparen van de Steltklut in Nederland in de maanden erna (zie figuur onder). Niet alle droge perioden zorgen voor hogere aantallen in Nederland, maar na drogere Spaanse winters is er wel meer kans op veel Steltkluten (donkere staven) dan na nattere winters (lichte staven). De extreme droogte die in 2022 in grote delen van Spanje begon en in 2023 doorzette, heeft er ongetwijfeld voor gezorgd dat er meer Steltkluten noordwaarts zijn gaan vliegen, op zoek naar geschikt broedgebied. Dat daarbij ook broedvogels uit Zuid-Frankrijk meekomen, kunnen we niet uitsluiten. De gemiddelde hoeveelheid neerslag in die regio komt doorgaans overeen met die in Spanje.

Ongetwijfeld pakt ook de uitbreiding van geschikt broedbiotoop in Nederland gunstig uit voor Steltkluten. Er zijn bijvoorbeeld steeds meer waterbergingsgebieden, plas-draspercelen en ontpolderde uiterwaarden waar gebroed kan worden. Op zulke plekken ontstonden in 2023 heuse concentraties van broedende paren, zoals in het Tusschenwater in het Drentse Hunzedal (24), de Sophiapolder in Zeeland (11), op de Markerwadden (10) en in de Yerseke Moer (9). Ook in omliggende landen wordt de opmars van de Steltklut opgemerkt. In België worden in recente jaren bijvoorbeeld tientallen paren gemeld. Ook daar hebben natuurontwikkelingsgebieden aantrekkingskracht, zoals de Oostkustpolders, IJzervallei en Antwerpen-Linkeroever. In Engeland wordt sinds 2014 jaarlijks gebroed.

✂ Aantal broedparen van Steltklut in 2023. Ze broeden bijna uitsluitend in het laaggelegen deel van Nederland.

✂ Aantal broedparen Steltklut in Nederland in relatie tot hoeveelheid neerslag in Spanje (weinig = <150 mm, bovengemiddeld = 150 – 175 mm, veel = >150 mm) in periode 1980 t/m 2023.

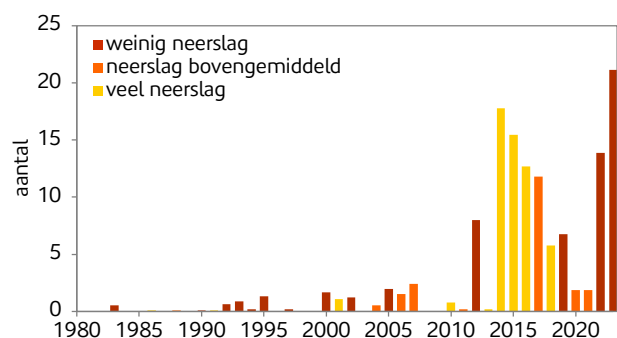
Wachten op de Zwarte Ibis

Ook het toenemende aantal Zwarte Ibissen dat in het voorjaar in Nederland verschijnt heeft te maken met de ontwikkelingen in Zuid-Europa. Hier zijn de aantallen in afgelopen decennia spectaculair gestegen. De soort kent echter enorme populatiefluctuaties en is in staat om snel nieuwe gebieden te koloniseren. Een voorbeeld van dit nomadische gedrag is de kolonisatie in de Camargue, Frankrijk. Tot 2005 broedde de Zwarte Ibis heel zelden in Frankrijk. Daarna vestigde de soort zich in de Camargue en in 2017 broedden maar liefst 2087 paren verspreid over tien kolonies, voornamelijk in de Camargue maar ook in andere gebieden langs de kust van Middellandse Zee. In Spanje, het land met veruit de grootste populatie van Europa, zijn er drie gebieden met grote kolonies: de Ebrodelta, de Doñana en lagunes bij Valencia. De rijstvelden nabij deze natuurgebieden zorgen voor een stabiel voedselaanbod voor de kolonies: ibissen kunnen er het hele jaar naar voedsel zoeken, afgewisseld met foerageren in meer natuurlijke waterrijke stukken. De Spaanse populatie is in de afgelopen decennia sterk gegroeid.

De toename in Zuid-Europa is ook te merken in Nederland. Tot 1999 werd de Zwarte Ibis in ons land beschouwd als dwaalgast en beoordeeld door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna, daarna werden de in Nederland waargenomen vogels geregistreerd door Sovon en waarneming.nl. In de afgelopen tien voorjaren werden stevast Zwarte Ibissen opgemerkt, vaak in kleine groepen. Ze trekken voornamelijk in de periode april-juni ons land binnen en blijven soms overwinteren. Een reconstructie van de aantallen tijdens deze voorjaarsmaanden laat zien dat er ook na winters met behoorlijk wat neerslag in Spanje Zwarte Ibissen naar Nederland trekken (zie figuur hiernaast). Er is wel een verband met de neerslagcijfers, maar dat is veel minder duidelijk dan bij de Steltkluut. Ondanks dat er weinig ringmeldingen van Zwarte Ibissen in Nederland zijn, suggereren enkele aflezingen van vogels met kleurringen een connectie met de grote kolonies in Zuid-Europa: twee individuen werden gezien in november 2013 in Oudewater (Utrecht) en waren

afkomstig uit Spanje (wit 04FV en wit 0797). Wit 0797 is vervolgens tot in april 2015 vaker op verschillende plekken in West-Nederland gezien. Het derde exemplaar was geringd in 2007 in de Camargue, Frankrijk als wit V02 en werd in de nazomer van 2011 in de Workumerwaard gezien.

De Zwarte Ibis heeft zich nog niet gevestigd als broedvogel, maar dat lijkt een kwestie van tijd. Deze kolonievogel sluit zich graag aan bij andere reigerachtigen. Mogelijk kunnen kolonies van Lepelaars, Purperreigers en Grote Zilverreigers, die vooral toenames laten zien, in de komende jaren zwervende Zwarte Ibissen aantrekken. In Engeland mislukten broedpogingen in 2014 en 2016, maar werd in 2022 voor het eerst succesvol gebreed in Cambridgeshire.

⚡ Gemiddeld aantal Zwarte Ibissen in Nederland in april-juni in relatie tot hoeveelheid neerslag in Spanje (weinig = <150 mm, bovengemiddeld = 150 - 175 mm, veel = >150 mm) in periode 1980 t/m 2023.

In de afgelopen tien voorjaren werden steevast Zwarte Ibissen opgemerkt, vaak in kleine groepen. Ze trekken voornamelijk in de periode april-juni ons land binnen en blijven soms overwinteren.

Kleinst Waterhoentjes

Voor een kleine ral als het Kleinst Waterhoen zijn vochtige omstandigheden ook erg belangrijk. Deze soort prefereert ondiepe moerassen en overstromingsvlakten, waar de vegetatie grotendeels uit russen, zegge en andere lage moerasplanten bestaat. Te lage én te hoge waterstanden zijn ongunstig, een stabiel laagje van zo'n 10 centimeter is optimaal. Ralachtigen zijn doorgaans opportunistische soorten, die in staat zijn om (tijdelijk) geschikte gebieden snel te ontdekken. Vaste broedgebieden ten zuiden van Nederland zijn te vinden in Spanje en Frankrijk. Kleinst Waterhoentjes broeden al zeker twee eeuwen onregelmatig in Nederland en zijn wat dat betreft geen nieuwkomers. De laatste schatting bedraagt 20-45 territoria in de jaren 2018-2020. De jaarlijks gemelde aantallen in Nederland zijn laag, maar in de periode 2007-2022 wel duidelijk toegenomen. In deze periode is er een significant verband tussen de neerslagcijfers in Spanje en de aantallen in Nederland. Recente jaren met influxen, 2012 en 2019, vielen samen met droge jaren in Spanje. 2012 was daar bijvoorbeeld het droogste jaar sinds 1940.

Of we in de komende jaren meer Steltkluten, Zwarte Ibissen en Kleinst Waterhoentjes kunnen verwachten, hangt dus samen met de populatieontwikkelingen in landen ten zuiden van ons. Ook de regenval, of juist het uitblijven daarvan, speelt een belangrijke rol. De gevonden verbanden bij de Steltkluut en Kleinst Waterhoen zijn daar indicaties voor. Sinds ongeveer 1980 neemt het aantal droge jaren op het Iberisch Schiereiland toe en de verwachting is dat perioden van extreme droogte zullen toenemen. Waarschijnlijk zijn er allerlei andere factoren die ook meespelen bij de verplaatsingen van deze drie soorten, die nader onderzoek waard zijn.

✚ *Kleinst Waterhoen*
Foto: Martin van der Schalk

Kleinst Waterhoentjes laten zich bijna nooit zien. Hun ratelende roepjes zijn 's nachts het makkelijkst te horen. Speciale tellingen in sommige moerasgebieden helpen om de soort beter in kaart te brengen.

Steeds minder Kemphanen

De aanblik van duizenden Kemphanen op slaapplaatsen is snel aan het vervagen. Het gaat tegenwoordig eerder om honderden. En dan vooral in Fryslân, van oudsher de belangrijkste provincie voor deze steltlopers om tijdens de voorjaars trek in graslanden op te vetten. Daar werden in de jaren negentig nog 40.000 – 50.000 pleisterende vogels geteld.

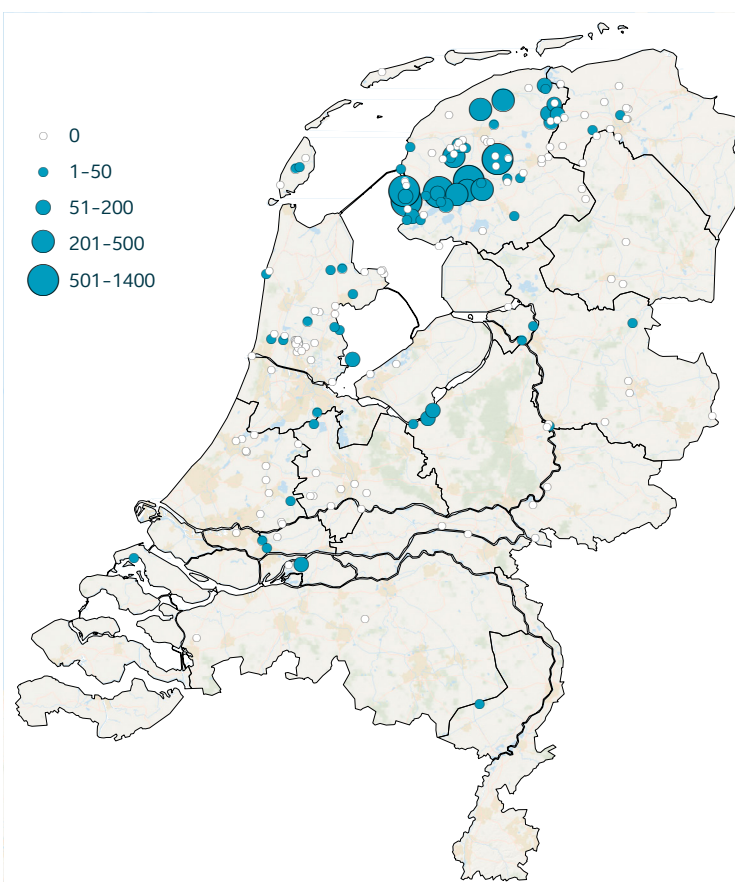
Uit onderzoek in de Friese weilanden bleek zo'n twintig jaar geleden al dat de aanwezige Kemphanen (in het Fries *Hoantsen*) niet zo goed kunnen opvetten en ruien, vermoedelijk vanwege te weinig voedsel. Als gevolg daarvan zijn Kemphanen binnen één generatie in het voorjaar een steeds oostelijkere trekroute gaan kiezen. Een tussenstop in de Pripyat-delta in Wit-Rusland werd aantrekkelijker dan in bijvoorbeeld de Oudegaasterbrekken. Ook bleek uit een analyse van trends in verschillende gebieden dat Kemphanen hun broedgebieden steeds meer van het Europese deel naar het Aziatische deel van de Siberische toendra verschuiven.

De aantalsontwikkeling van doortrekkende Kemphanen in Nederland is het beste met tellingen op slaapplaatsen te volgen. De soort foerageert graag verspreid in kleine groepjes over een groot gebied en is dan makkelijk te missen. 's Avonds verzamelen ze zich in groepen op gemeenschappelijke slaapplaatsen, vaak op een plas-drasperceel of waterberging, waar relatief veilig overnacht kan worden. Zulke plekken zijn vooral in West-Nederland te vinden. In het voorjaar van 2023 werd voor de vijfde keer een landelijke telling van Kemphanen op slaapplaatsen gecoördineerd. Eerdere voorjaarstellingen waren in 2008, 2011, 2015 en 2019. In Fryslân bestaat er al langer een traditie van steltloperstellingen op slaapplaatsen.

De landelijke tellingen werden rond 11 maart en 1 april uitgevoerd, vaak gecombineerd met tellingen van Grutto's, Scholeksters, Wulpen en Regenwulpen. In de eerste telperiode werden 168 gebieden in de avondschemer bezocht, tijdens de tweede periode 157. Op de meeste slaapplaatsen werden géén Kemphanen gezien, op 37 wel. Daarvan lag het merendeel in Fryslân (figuur). Het landelijke maximum kwam uit op 14.477 exemplaren. De grootste aantallen werden tijdens de tweede telling

(met betere weersomstandigheden dan in maart) gezien. De grootste slaapplaatsen waren de Workumerwaard (1400) en de Wyldlannen in de Alde Feanen (1375). Er zijn vijf Natura 2000-gebieden die mede zijn aangewezen omdat ze een belangrijke slaapplaats voor de Kemphaan vormen. Van deze vijf gebieden wordt alleen in de Oostvaardersplassen het doelaantal gehaald, omdat zich hier in augustus enkele honderden Kemphanen ophouden.

Niet alleen op trek zijn de aantallen lager dan in de vorige eeuw. In grote delen van Noord-Europa neemt de Kemphaan in aantal af als broedvogel. In Nederland bungelt de soort aan een zijden draadje. Jaarlijks worden nog maar enkele territoria gevonden. Geschikt broedbiotoop, zeer nat en extensief gebruikt grasland, is nauwelijks meer te vinden in het Nederlandse landschap. Er is weinig perspectief voor *Hoantsen*.

✦ *Kemphanen en Grutto's*
Foto: Marcel van Kammen

✦ *Maximum aantal Kemphanen op slaapplaatsen in het voorjaar van 2023 (blauw). Getelde gebieden zonder Kemphanen zijn ook weergegeven (wit).*

♠ Man Kemphaan in broedkleed, met kenmerkende kraag.
Foto: Henk Laverman

Vogelgriep heeft impact

Al bijna tien jaar heeft hoogpathogene vogelgriep grote gevolgen voor sommige vogelpopulaties in Europa. Het virus velt duizenden eenden, ganzen, meeuwen, sterns, zeevogels en roofvogels. Ook andere soorten worden geraakt, soms massaal, soms bijna onopgemerkt. We schetsen hier een overzicht van de meest getroffen soorten en de impact op de populaties.

November 2014 markeert in Nederland het begin van een reeks vogelgriepgolven die inmiddels de hele wereld overgaan. Op een pluimveebedrijf in Hekendorp wordt in die maand een zeer gevaarlijke variant van hoogpathogene vogelgriep in Nederland vastgesteld. Al snel zijn de 'boosdoeners' gevonden: Smienten in de buurt zijn eveneens besmet, zo blijkt uit onderzochte monsters van hun uitwerpselen. Ze zouden het virus meegenomen kunnen hebben via hun trekroute vanuit het noordoosten. In Azië en Oost-Europa worden namelijk ook wilde vogels met dezelfde variant aangetroffen. De link tussen uitbraken in de pluimveesector en wilde vogels als verspreiders is snel gelegd, maar grootschalige sterfte onder wilde vogels blijft uit in de winter van 2014/15. Daarna dooft het virus in Nederland voor twee jaar uit, zo blijkt uit de testen die bij wilde vogels tijdens ringvangsten gedaan worden.

Vanaf eind 2016 volgen echter wel verschillende winters waarin sommige soorten watervogels massaal doodgaan aan hoogpathogene vogelgriep. Laagpathogene, niet zo ziekmakende vogelgriepvirussen zijn altijd al aanwezig onder watervogels. Maar mutaties en het samengaan van delen van hoog- en laagpathogene vogelgriepvirussen zorgen de laatste 25 jaar voor heel ziekmakende en dodelijke varianten en voor soortspecifieke aanpassingen. Het gaat daarbij telkens om H5-subtypen van het vogelgriepvirus; aanvankelijk domineerden varianten van H5N8 maar nu gaat het vooral om daaruit geëvolueerde H5N1-virussen. Vooral watervogels, roofvogels en aaseters zijn vatbaar voor vogelgriep. Via onder meer uitwerpselen in het water kan virus gemakkelijk worden overgedragen. Ook kan het virus maandenlang besmettelijk blijven in water. Vogels die dichtbij elkaar leven in water of in grote kolonies broeden zijn daardoor kwetsbaar. Roofvogels en aaseters die besmette prooidieren opeten kunnen het virus via hun maagdarmsstelsel opnemen en geïnfecteerd raken. De laatste jaren zijn er ook steeds meer gevallen van vogelgriep onder carnivore zoogdieren. De gevoeligheid voor vogelgriep verschilt sterk per soort en kan ineens veranderen als het virus muteert.

Endemisch

Vanaf de zomer van 2021 is hoogpathogene vogelgriep endemisch geworden in West-Europa. Dat betekent dat het jaarrond in Nederland aanwezig is en blijft rondgaan onder voornamelijk watervogels. Voor die tijd ging het in Nederland om betrekkelijk kortdurende viruscirculatie, vooral in het najaar en de winter. Er leek sprake te zijn van een patroon waarin griepgolven meekwamen met overwinterende trekvogels maar na enige tijd ook weer uitdoofden. Sinds 2022 worden echter ook broedpopulaties getroffen en is vogelgriep eveneens in zeevogelkolonies langs de Europese kust vastgesteld. Hier is de Grote Stern het duidelijkste Nederlandse voorbeeld van.

Een Nederlands overzicht uit augustus 2023 laat zien dat sinds 2016 bij inmiddels 65 verschillende vogelsoorten hoogpathogene vogelgriep is vastgesteld. Vooral water- en roofvogels worden getroffen, maar bijvoorbeeld ook duiven en uilen. Potentieel kunnen dus veel verschillende soorten te maken krijgen met sterfte. Vanaf 2020 probeert de Werkgroep AI-Impact de gevolgen van vogelgriep voor wilde vogelpopulaties inzichtelijk te maken. Sovon maakt deel uit van deze werkgroep. Op basis van meldingen van dode vogels via Dutch Wildlife Health Centre (DWHC), Sovon en waarneming.nl worden sterftepieken geregistreerd. Bij sommige kolonievogels, zoals de Grote Stern, is het dankzij gecoördineerde opruimacties van karkassen mogelijk gebleken om goede schattingen te maken van de totale sterfte in de populatie. In combinatie met uitslagen van in het laboratorium geteste monsters en karkassen ontstaat een beeld van de mate waarin wilde vogels getroffen worden door vogelgriep. Een deel van deze gegevens is inmiddels samengevat in wetenschappelijke artikelen en rapporten (zie p. 31), waaronder een overzichtsrapport van Sovon. Die informatie wordt hierna zeer beknopt per getroffen vogelgroep samengevat. Getroffen zeevogels, zoals de Jan-van-gent en Grote Jager, zijn in dit artikel buiten beschouwing gelaten.

Smienten
Foto: Erik van Velden

Ganzen en zwanen

Bij ganzen en zwanen zijn de Brandgans en Knobbelzwaan tot nu toe het meest gevoelig gebleken voor vogelgriep. De sterfte onder Brandganzen was van oktober 2020 tot en met het voorjaar van 2022 opvallend hoog. Op de Friese kwelders werden in deze periode bijvoorbeeld enkele duizenden dode Brandganzen gevonden. De uiteindelijke sterfte in de winter van 2021/22 wordt op circa 7% van de winterpopulatie geschat. Andere ganzensoorten, zoals de Rotgans, Grote Canadese Gans en Grauwe Gans, blijken ook vatbaar te zijn voor vogelgriep. Bij een deel van de dode exemplaren werd het virus aangetroffen. Bij deze soorten is waarschijnlijk sprake van verhoogde sterfte, maar tot dusver zonder duidelijke sterftepieken. Knobbelzwanen vertoonden wel een sterftepiek, in dezelfde periode als de Brandganzen. De geschatte sterfte van Knobbelzwanen voor het seizoen 2021/22 bedraagt 11%. In de zomer van 2021 werd bij twee Knobbelzwanen hoogpathogene vogelgriep aangetroffen, het bewijs dat het virus jaarrond begon te circuleren en niet meer alleen overwinterende vogels trof.

Seizoen	Soort	Geschatte sterfte
2022	Grote Stern	tot 56%
2021/22	Slechtvalk	tot 56%
2021/22	Grote Mantelmeeuw	tot 15%
2020/21	Buizerd	tot 12%
2021/22	Knobbelzwaan	tot 11%
2021/22	Brandgans	tot 7%
2016/17	Smient	tot 5%
2016/17	Kuifeend	tot 5%

Eenden

De Smient en Kuifeend hebben opvallende sterfte laten zien door vogelgriep. Naar schatting stierf van beide soorten ongeveer 5% van de overwinterende populatie in het seizoen 2016/17. De uitbraak van H5N8 begon in november in de Gouwezee en op het Wolderwijd, waar honderden dode Kuifeenden werden gevonden. In december volgde een hevige golf onder Smienten, waarbij duizenden dode exemplaren werden aangetroffen in waterrijke gebieden in West-Nederland. Ook in de jaren erna werden regelmatig besmette Smienten gevonden, zowel levend (via ringvangsten) als dood, maar een nieuwe sterftepiek bleef uit. Hoewel hoogpathogene vogelgriep in meer eendensoorten in Europa is aangetroffen, is grootschalige sterfte in Nederland tot nu toe beperkt gebleven tot deze twee soorten. In recente jaren werden ook enkele keren sterftepieken bij de Bergeend vastgesteld, maar het is niet duidelijk wat de rol van vogelgriep daarbij was. Om dat vast te stellen zijn er nog te weinig exemplaren getest. Botulisme werd in ieder geval vastgesteld als belangrijke oorzaak.

« Geschatte sterftepercentage van het aantal individuen in de Nederlandse winterpopulatie. Bij Grote Stern gaat het om de volwassen vogels van de broedpopulatie. Alleen de seizoenen met de grootste impact zijn genoemd. Het gaat om schattingen met een grote mate van onzekerheid. Uit 2023 zijn nog geen cijfers bekend.

« Slechtvalk met Stormmeeuw als prooi.
Foto: Arie Ouwerkerk

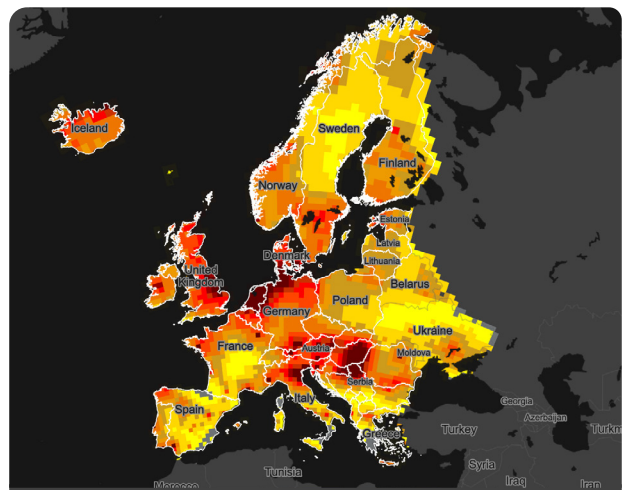
Slechtvalken zijn belangrijke slachtoffers van hoogpathogene vogelgriep, die ze via hun prooidieren oplopen. Naar schatting stierf ongeveer de helft van de overwinterende Slechtvalken in 2020/21.

Steltlopers

Vanaf 2020 worden er meer dode Wulpen gevonden. In 2020/21 bleken vier van de zes dode en geteste Wulpen besmet met hoogpathogene vogelgriep. Het aantal meldingen van dode Wulpen is toegenomen, maar de impact op de populatie is nog niet in te schatten. Half december 2021 spoelden honderden dode Kanoeten aan op het strand van Schiermonnikoog. Enkele vogels werden getest en bleken besmet. Ook in het Duitse deel van de Waddenzee werden veel dode Kanoeten gevonden, maar de sterfte breidde zich niet uit naar de rest van de Nederlandse Waddenzee. Er zijn te weinig gegevens om de gevolgen voor de populatie overwinterende Kanoeten (ondersoort islandica) te schatten. Bij Bonte Strandloper is in 2020/21 wel een besmette vogel aangetroffen, maar vooralsnog geen massale sterfte opgemerkt. En ook van enkele andere soorten steltlopers zijn positieve gevallen bekend.

Roofvogels

Minder opvallend, maar niet minder hoog, is de sterfte onder roofvogels die besmette watervogels eten. De Slechtvalk en Buizerd zijn daar de twee duidelijkste voorbeelden van. Veel Slechtvalken zijn 's winters gespecialiseerd in de jacht op middelgrote watervogels zoals eenden en meeuwen, bekende dragers van vogelgriepvirussen. In de winter van 2016/17 werden landelijk 16 dode Slechtvalken gemeld, waarvan enkele exemplaren positief werden getest op vogelgriep. Op basis daarvan werd de omvang van de sterfte geschat op 11–39%. Voor de winter van 2021/22 wordt de sterfte zelfs op maximaal 56% geraamd. Het is opmerkelijk dat de gestage toename van de winteraantallen van de Slechtvalk in 2014 tot stilstand kwam en vanaf 2017 is omgebogen naar een afname. Vogelgriep lijkt daar een belangrijke oorzaak voor. In de winter van 2020/21 werden ook honderden dode Buizerds gevonden. Bij 30% van de geteste exemplaren bleek vogelgriep de doodsoorzaak en de totale sterfte in de populatie werd op ongeveer 12% geschat. Buizerds kunnen besmet raken doordat ze veelvuldig aas eten. Ook de Zeearend en Havik blijken gevoelig; in zowel 2021 als 2022 werd een dood nestjong van een Zeearend positief getest op hoogpathogene vogelgriep en in het laatste jaar waren er vermoedens bij drie andere dode jongen. Omdat Zeearenden een kleine Nederlandse populatie hebben en langlevende vogels zijn, kan op wat langere termijn een effect op de populatie zichtbaar worden. Op basis van geteste dode Haviken werd in de winters vanaf 2020 duidelijk dat vogelgriep ook bij deze soort een sterfteoorzaak is. Het effect ervan is echter nog niet goed in te schatten.

Bird Flu Radar

In het voorjaar van 2023 is de Bird Flu Radar gestart. Deze interactieve online kaart laat per Europese regio de kans op een uitbraak van hoogpathogene vogelgriep zien. Op de kaart worden de verspreidingsgegevens van twaalf soorten watervogels op basis van actuele tellingen gecombineerd met informatie over verplaatsingen van deze soorten (ringgegevens) en met actuele meldingen van uitbraken. De Bird Flu Radar is mede door Sovon ontwikkeld in opdracht van de European Food Safety Authority (EFSA) en te vinden via: app.bto.org/nrmt/avian_influenza_map/avian_influenza_map.jsp

Meeuwen en sterns

De groep van meeuwen en sterns blijkt zeer gevoelig te zijn voor vogelgriep, vooral voor de in 2022 en 2023 circulerende 'BB-variant' van H5N1. Van veel meeuwensoorten zijn er in Nederland inmiddels gevallen die positief zijn getest op vogelgriep. Grote Mantelmeeuwen en Kokmeeuwen worden duidelijk getroffen. Bij andere meeuwensoorten zijn gegevens nog te schaars om iets over de impact te kunnen zeggen, maar bijvoorbeeld ook de Zwartkopmeeuw wordt getroffen. Van de Grote Mantelmeeuw, een uitgesproken aaseter, werden vooral in de winters van 2016/17 en 2020-22 veel dode exemplaren gevonden. Een flink aandeel daarvan bleek besmet en voor de winter van 2021/22 wordt de sterfte op maximaal 15% geschat. Bij Zilvermeeuwen was er aan het einde van de zomer in 2022 in de Waddenzee en Delta een hogere sterfte dan normaal. Van deze soort zijn echter nog te weinig gegevens verzameld om de omvang van de sterfte te kunnen inschatten. In het voorjaar 2023 werden veel kolonies van Kokmeeuwen en Visdieven zwaar getroffen en werden duizenden dode exemplaren gemeld en opgeraapt. Beide soorten waren in het

voorjaar van 2022 al getroffen in kolonies waar ook Grote Sterns broedden. De omvang van de sterfte bij deze soorten is nog niet bepaald, maar is groot. Helemaal groot zijn de gevolgen van vogelgriep voor Grote Sterns, die in de voorjaren van 2022 en 2023 getroffen werden. In het broedseizoen van 2022 werden bijna 10.000 dode volwassen sterns in kolonies en daarbuiten gevonden, een sterfte van minimaal 30% van de volwassen broedvogels. In 2023 werden vooral kuikens van deze soort getroffen (zie kader).

Klap bij Grote Sterns

In juni 2022 voltrok zich een rampscenario in bijna alle kolonies van Grote Sterns in Nederland en België. Twee varianten van het subtype H5N1 zorgden voor grote sterfte onder volwassen vogels en opgroeiende kuikens. Uiteindelijk ging minstens 30% van de volwassen vogels dood en groeiden slechts circa 1100 kuikens op, driekwart minder dan gemiddeld in recente jaren. In 2023 keerde ongeveer een kwart minder Grote Sterns terug in de kolonies en trad er veel sterfte op, dit keer vooral onder kuikens rond de leeftijd dat ze vliegvlug waren. De omvang daarvan is op dit moment echter nog niet bekend. De vraag is nu óf en hoe de populatie van de Grote Stern zich gaat herstellen. Dat hangt van allerlei factoren af, zoals het aantal vogels dat eerder niet broedde en nu op de vrijgekomen plekken gaat broeden en het verschijnen of uitblijven van vogelgriep in de komende jaren. Verkenningen door middel van een model wijzen uit dat het tot tientallen jaren kan duren voor de populatie zich herstelt naar het niveau van 2022, zelfs als vogelgriep in de toekomst geen belangrijke rol meer zou spelen.

♠ Struikrietzanger, 27 juni 2021, Zuidplaspolder-noord, Waddinxveen. Op dutchbirding.nl is goede uitleg over de zang en de verschillen met Bosrietzanger te vinden.
Foto: Thijs Glastra

Een nieuwe zanger

Steeds vaker worden er Struikrietzangers in Nederland waargenomen. De toename past bij de uitbreiding van deze soort in de richting van West-Europa. Omdat uiterlijk en zang sterk op die van Bosrietzanger lijken, is het opletten geblazen met deze nieuwe zanger.

Het verspreidingsgebied van veel broedvogels is dynamisch. Neem het verdwijnen van de Kuifleeuwerik uit Noordwest-Europa en de opkomst van de Cetti's Zanger. Het zijn voorbeelden van snelle veranderingen waar waarnemers alert op moeten zijn. Struikrietzangers zijn misschien wel het nieuwste fenomeen, al is in Nederland nog geen sprake van een gevestigde populatie. De Struikrietzanger is nauw verwant aan de Bosrietzanger maar broedt gemiddeld wat noordelijker, van Scandinavië tot in Centraal-Azië. In de afgelopen pakweg veertig jaar vervijfvoudigde de populatie in Finland en vestigden Struikrietzangers zich in Zweden en het oosten van Noorwegen. Ook in Litouwen, Wit-Rusland en Polen zijn kleine populaties ontstaan. Deze toename zorgt waarschijnlijk ook voor de uitschieters naar westelijker Europa, zelfs tot in Groot-Brittannië. Struikrietzangers overwinteren helemaal in India en Bangladesh, een stuk oostelijker dan de andere rietzangers die in Nederland broeden en die naar Afrika trekken.

Voorjaarsvogels

Na de eerste vangst in 1990 bestond het merendeel van de meldingen van Struikrietzangers uit najaarsvangsten op ringplaatsen. Daarbij was duidelijk dat het om doortrekkende vogels ging. In enkele voorjaren rond en na de eeuwwisseling werden echter ook kortstondig zingende vogels waargenomen. In 1998 bleek zo'n zingende vogel nabij Utrecht gepaard te zijn met een Bosrietzanger en bracht dit gemengde paar twee jongen groot. 2020 werd een markant jaar: ineens werden op 31 plekken, voornamelijk langs de kust, zingende vogels gevonden. Vier daarvan bleven minstens tien dagen, indicatief voor een territorium. Deze influx viel samen met een langdurige periode van oostenwind die deze vogels waarschijnlijk had meegevoerd. In 2021 werd een succesvol broedgeval op de noordpunt van Texel ontdekt. Vanaf 2020 zijn er jaarlijks enkele zingende vogels vastgesteld die minstens tien dagen bleven. Dit kan het begin zijn van een regelmatig voorkomen.

Biotoop

Van Struikrietzangers is bekend dat ze een gevarieerde terreinkeuze hebben. Ze broeden niet alleen in ruige vegetatie, bijvoorbeeld met brandnetel en braam, maar ook in gebieden met kruipwilgen, vlierstruiken en bomen. Ook bosschages in drogere gebieden worden bezet; de soort is niet zo sterk aan water gebonden als de andere rietzangers. Habitatspecialisten zijn het dus niet. In Finland hebben Struikrietzangers bijvoorbeeld weelderig met struiken begroeide ruigten ontdekt en zijn daar snel toegenomen. Dat biedt perspectief voor de soort in Nederland waar allerlei terreinen snel verruigen, bijvoorbeeld als gevolg van overmatige stikstofdepositie.

Herkenning

Subtiele details zoals de vaalbruine kleur en korte vleugels onderscheiden de Struikrietzanger van Bosrietzanger of Kleine Karekiet. Vanwege deze details is het lastig om de soort op zicht te herkennen. Veel duidelijker is de zang, die pas vanaf eind mei is te verwachten. Struikrietzangers wisselen heldere, vrij trage uithalen en toonladders af met klikkende geluiden. Ook houden ze vaker dan Bosrietzangers korte pauzes tussen de zangstrofen. Net als deze soort staan ze bekend om hun nachtelijke zang, die vooral wordt toegeschreven aan exemplaren die net een territorium hebben gevestigd. Vogels die zingen hebben vermoedelijk nog geen partner. Eenmaal gepaard en broedend worden Struikrietzangers vrijwel stil, net zoals veel andere zangvogels.

Op 4 juni in het influxjaar 2020 filmde Henk Koekkoek een vermeende Bosrietzanger in het Diessens Broek bij Hilvarenbeek. Later bleek dit om een Struikrietzanger te gaan. De opname op YouTube geeft een goede indruk van de zang en het biotoop van deze vogel. Scan de QR-code om de video te bekijken.

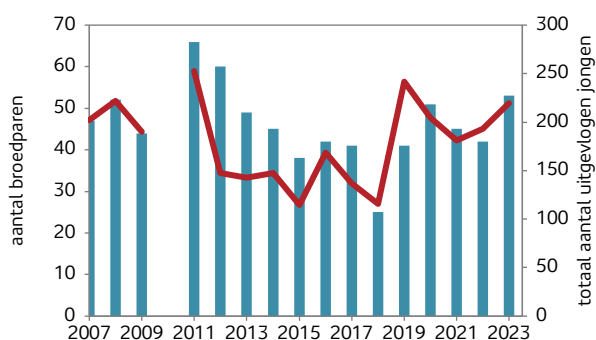
Zeventien jaar tapuitenonderzoek

De Tapuit broedt in Nederland bijna alleen nog maar in open duingraslanden. Overmatige stikstofdepositie en een sterke afname van konijnen zorgen voor problemen voor de soort. Toch houdt de populatie in de Noordkop bij Den Helder stand. Al gaat dit niet zonder slag of stoot, zo laten zeventien jaar onderzoek en beheer zien.

Waar konijnen de vegetatie kort grazen en holen graven, kunnen Tapuiten rondrennen, insecten vangen en broeden. Tapuiten nestelen namelijk graag in konijnenholen. Lange tijd ging dat goed in de Noordkop bij Den Helder, het enige resterende bolwerk van de Tapuit in de vastelandsduinen. Toen de konijnenstand ook daar vanaf 2006 inzakte, werden de gevolgen van de stikstofdepositie nog zichtbaarder. De duinen groeiden snel dicht en werden minder geschikt voor deze karakteristieke broedvogel. Sovon startte een onderzoek dat inzicht moest geven in de populatie zodat maatregelen genomen konden worden om de Tapuit te behouden.

Populatiestudie

Met het onderzoek wilden we inzicht krijgen in de stapeling van effecten waarmee Tapuiten gaandeweg worden geconfronteerd: hoe werken de vergrassing en toename van predatie door in hun aantallen, broedsucces en overleving? Vanaf 2012 begon het aantal broedparen sterk terug te lopen. Op basis van aflezingen van vogels met kleurringen werd duidelijk dat er geen verhoogde sterfte was. Bovendien was de sterfte wat lager dan in buitenlandse, stabiele populaties. De crux zat hem dus niet in verslechterde omstandigheden tijdens de trek of overwintering in Afrika. Ook voedselgebrek voor nestjongen bleek geen bepalende factor want het aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest bleef gedurende de hele onderzoeksperiode stabiel en vergelijkbaar met buitenlandse populaties. Gedeeltelijke nestverliezen kwamen bovendien maar weinig voor; alleen in perioden met aanhoudend slecht weer, of bij jongen die met sterk achtergebleven conditie uitvlogen.

Nestsucces telt

Wat wél de sleutelfactor bleek: de afname in het *aandeel* succesvolle nesten. Een steeds groter deel van de broedparen wist vanaf 2012 helemaal geen jongen groot te brengen. In een steeds groter deel van de territoria werd niet eens meer een nest aangetroffen en het aandeel solitaire mannetjes nam sterk toe. Hierdoor werden in de jaren 2012-18 ruim de helft minder jongen geproduceerd dan in de jaren 2007-11. Al met al leidde de afname van konijnen tot een vermindering van geschikt foerageerhabitat en later ook nestaanbod voor Tapuiten. Deze ontwikkeling zorgde er waarschijnlijk ook voor dat roofdieren zoals vossen en marterachtigen moesten overschakelen op andere prooidieren, waaronder de Tapuit. Dat was te merken aan de toename van gepredeerde nesten.

Beheer

Om de snel afnemende populatie van de Noordkop voor uitsterven te behoeden worden vanaf 2015 steeds meer nesten tegen predatie beschermd. Dat gebeurt door een breed stuk kippengaas over de ingang van het nesthol te spannen om zo roofdieren tegen te houden. Daarnaast is Landschap Noord-Holland gestart met beheermaatregelen-op-maat: kleinschalig maaien en kortdurende winterbegrazing met een kudde schapen. Vanaf 2019 is de jaarlijkse jongenproductie weer terug op het oude niveau. Het aandeel succesvolle legfels is dankzij de nestbescherming toegenomen. Ook groeit het aantal broedparen weer, vooral in de deelgebieden waar beheermaatregelen worden genomen. Gekleuringde vogels vestigen zich in nabijgelegen duingebieden die eerder verlaten werden. Operatie geslaagd? Niet helemaal, want om de populatie weer op eigen benen te laten staan, zijn er nog altijd meer konijnen nodig en moet de stikstofdepositie verder omlaag.

« Tapuiten in de Noordduinen in 2007-2023. Aantal broedparen, exclusief paren zonder nest (balkjes, linker-as), en totaal aantal vliegvlugge jongen (lijn, rechter-as).

Even schitterend, maar niet even succesvol

Het bovenste mannetje, RLMV, krijgt zijn kleurringen als nestjong in mei 2020. Een jaar later vestigt het zich twee kilometer ten noorden van zijn geboorteplaats, vindt daar geen partner en verkast drie kilometer zuidwaarts. Daar krijgt hij het aan de stok met het andere mannetje op de foto (BWMO). Dat is één jaar ouder en op het moment van de foto druk bezig om voor het tweede jaar op rij met succes kroost groot te brengen. Dat lukt hem daarna ook in 2022 en 2023. Bijzonder, omdat minder dan 5% van de Tapuiten vier jaar oud wordt. RLMV daarentegen is na 2021 niet meer gezien en heeft dus waarschijnlijk nooit nageslacht geproduceerd.

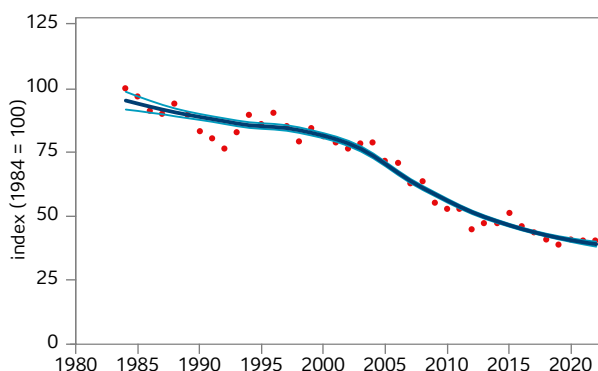

⚡ Ondanks geschikt biotoop maakt deze kleine Kievit weinig kans om groot te worden. Foto: Tim Visser

Kleine Kievit maakt weinig kans

Onze 'nationale vogel' de Grutto krijgt veel aandacht binnen (agraris) natuurbeheer, omdat het met deze soort niet goed gaat. Maar zijn naaste buur, de Kievit, komt er tegenwoordig net zo bekaaid vanaf. Ondanks dat Kieviten vochtige graslanden weten te vinden, brengen ze toch te weinig jongen groot.

Tot de jaren negentig was de populatietrend van de Kievit in Nederland min of meer stabiel. In de laatste twintig jaar gaat de soort echter net zo hard achteruit als de Grutto. Deze recente snelle afname baart zorgen. De Kievit laat zowel als broedvogel als overwinteraar een significante afname zien. Ten opzichte van 1985 is het aantal broedende Kieviten in ons land zelfs meer dan gehalveerd.

Afname

Recent onderzoek wijst erop dat het aantal kuikens dat het voorjaar overleeft laag is. Leefgebieden met voldoende voedsel in de vorm van insecten en regenwormen zijn een *must* voor kievitskuikens. Daarnaast is structuurrijke vegetatie belangrijk om voldoende schuilgelegenheid te bieden aan de jongen en zo predatie te beperken. Zonder een bodem vol krioelend leven en begroeiing om in weg te kruipen, kunnen kuikens niet succesvol opgroeien. Vinden kievitsgezinnen nog wel zulke geschikte plekken? Is er verschil tussen broedsucces van kievitsgezinnen die in verschillende gebieden nestelen? En hoe beïnvloeden het beheer en de inrichting van het agrarisch gebied en de weersomstandigheden het leefgebied van de Kievit?

⚡ Broedvogeltrend van de Kievit vanaf 1984. Deze grafiek is gebaseerd op het Meetnet Broedvogels (BMP).

Onderzoek

Om deze vragen te beantwoorden deed Sovon samen met Altenburg & Wymega en Wageningen Environmental Research onderzoek naar de habitatselectie van Kieviten met kuikens. In 2022 werden verspreid over Nederland 43 broedende kievitsvrouwtjes van een GPS-zender voorzien en daarna gevolgd. De zender gaf informatie over de locatie en het gedrag van de vogels. Zodra de vrouwtjes met hun kuikens begonnen te lopen, kwam het onderzoeksteam wekelijks in actie om op de locaties metingen te verrichten. Een heel scala aan kenmerken van het leefgebied werd opgemeten: de vegetatiestructuur, vegetatiehoogte, bodemvochtigheid, de weerstand van de bodem, de aantallen en het gewicht van regenwormen en het beheer en de aanwezigheid van geleedpotigen. Eveneens werden wekelijks zes representatieve referentielocaties per gebied én percelen die de Kieviten al hadden verlaten in de metingen meegenomen.

Overleving

Het onderzoek bevestigde het vermoeden dat de overleving van de kuikens erg laag is. De meeste gezinnen konden nog geen twee weken gevolgd worden. De eerste broedpogingen resulteerden in dertig paren met kuikens. Daarvan brachten slechts 7 paren minstens één jong groot. Bij de tweede broedpoging werd van geen van de Kieviten nog een jong groot. Kuikens die later uit het ei kwamen hadden een kleinere overlevingskans. Naarmate de kuikens echter ouder werden, nam wel de dagelijkse kans om te overleven toe.

Uit meerdere onderzoeken blijkt dat er te weinig jonge Kieviten groot worden in het boerenland.

Perceelselectie

De kievitsgezinnen bleken prima in staat de beste plekken in het landschap te vinden om te broeden. Zowel de succesvolle als niet-succesvolle families kozen percelen uit die, in vergelijking met de referentiepercelen en de verlaten percelen, een vochtige bodem, relatief korte vegetatie en een lage bodemweerstand hadden. Het gewas op de percelen was laag, gemiddeld zo'n 10 centimeter ten opzichte van 25 centimeter op referentiepercelen. Het vochtgehalte van de bodem waar Kieviten op broeden lag ongeveer 27% hoger dan op de referentiepercelen. Het voorjaar waarin het onderzoek werd gedaan, was erg droog. Eind april en begin mei viel er amper neerslag, waardoor de graslanden uitdroogden. De kievitsgezinnen zochten in die periode de relatief vochtige plekken op. Op deze plekken was de weerstand van de bodem lager, waardoor de vogels makkelijker in de bodem konden prikken. Ook werden op deze vochtige plekken grotere aantallen geleedpotigen, met name insecten en spinnen, aangetroffen. Uit een analyse van habitatkenmerken bleek dat Kieviten locaties uitkozen met relatief veel reliëf, zoals hobbeltsjes en greppels in het grasland en traag groeiend gras. De aanwezigheid en bereikbaarheid van voedsel voor de kievitsjongen bleken bij de selectie van het gebied dus de beslissende factor.

Hoewel de Kievit het goede habitat weet te vinden, wil het toch niet vlotten met de kuikenoverleving. De overlevende gezinnen hadden geen beter habitat uitgekozen dan de andere gezinnen. Tussen de overleving van de kuikens en habitatkenmerken zijn bij dit onderzoek geen relaties gevonden. Mogelijk zijn de gekozen locaties nog steeds niet goed genoeg om de jonge Kieviten succesvol te laten opgroeien. Een tweede mogelijke verklaring is dat er andere factoren zijn die nog bepalender zijn, die we niet in dit onderzoek zijn gemeten. De lage overlevingskans kan ook voortkomen uit een combinatie van deze twee; een suboptimale habitatconditie plus andere factoren, zoals predatie.

Droogte

Dan was er nog de droogte. In het zeer droge voorjaar van 2022 bleef mogelijk onvoldoende geschikt habitat over. Omdat het zo droog was, was er ook minder voedsel te vinden; het aanbod van regenwormen midden in het broedseizoen was te laag. Twee van de gezenderde vrouwtjes vertrokken na een mislukte eerste broedpoging richting Oost-Europa, wat suggereert dat ook de volwassen vogels het moeilijk hadden. Daarnaast kan droogte ertoe leiden dat Kieviten zich meer gaan concentreren op de vochtige plekken, wat predatoren kan aantrekken omdat er dan veel kuikens bij elkaar zitten. Al met al krijgen Kieviten in het voorjaar met meerdere uitdagingen te maken die het broedsucces laag houden.

« *Kievitvrouwtje met kuikens*
Foto: Marcel van Kammen

Huismus heeft hulp nodig

Ieder jaar roepen Sovon en Vogelbescherming een nieuwe vogel van het jaar uit, om zo de aandacht te vestigen op een soort die meer aandacht nodig heeft. 2024 wordt het Jaar van de Huismus. In dit jaar doen we met de hulp van een breed publiek extra onderzoek naar broedende Huismussen.

De Huismus is met een landelijke populatie van naar schatting 600.000 tot 1 miljoen paren een van de talrijkste broedvogels in Nederland en komt in bijna het hele land voor. Toch is de Huismus sinds 1980 met meer dan 60% afgenomen. In de rest van Europa is de afname in dezelfde periode vergelijkbaar: 64% van de mussen verdween. Over de achterliggende oorzaken is nog veel onduidelijk. In het Jaar van de Huismus willen we onze kennis over de soort vergroten.

Ondanks dat de Huismus een van de meest algemene vogelsoorten van Nederland is, weten we over het algemeen weinig over de reproductie van de soort. Gegevens die worden verzameld met nestkaarten geven een globale indruk van het broedsucces van de soort, maar het aantal nestkaarten is te laag om vergelijkingen te kunnen maken tussen verschillende leefgebieden, regio's of periodes. Onderzoek uitgevoerd door René Oosterhuis in de provincie Groningen geeft op lokale schaal wel een gedetailleerd beeld van de broedbiologie van de Huismus, waarmee verschillen in het legbegin, nestsucces en de kuikenoverleving vergeleken kunnen worden in rurale en urbane gebieden.

Oorzaken

Uit internationale en Nederlandse literatuur blijkt dat er naar veel verschillende factoren is gekeken om achter de oorzaken van de achteruitgang te komen: verstedelijking en veranderingen in deze stedelijke omgeving, intensivering van de landbouw, toegenomen predatiedruk, parasieten en andere ziekteverwekkers, verontreiniging en afvalbeheer. Daarmee is echter niet gezegd dat dit ook de belangrijkste factoren zijn. Een manier om hier meer inzicht in te krijgen is het doen van een zogenaamde PODICEPS-analyse. Dit is een door Sovon en Vogelbescherming ontwikkelde methode waarbij op basis van literatuur en expertkennis de zogenaamde drukfactoren van een soort bepaald worden. De resultaten worden vervolgens omgezet in stroomschema's die inzichtelijk maken welke drukfactoren van invloed zijn op de Huismus en via welke mechanismen deze de populatiedynamiek van de soort kunnen beïnvloeden.

Waar huist de mus?

Maar er zijn meer kennisvragen over de Huismus. Zo is ook meer inzicht gewenst in de aantalsontwikkelingen in tuinen en in het buitengebied. Het verzamelen van meer nestkaarten zou de mogelijkheid geven om het nestsucces tussen verschillende leefgebieden of regio's van het land te vergelijken. Een belangrijk onderdeel in het Jaar van de Huismus gaat daarom over het verzamelen van broedbiologische gegevens met hulp van vrijwilligers. Een belangrijke vraag is op welke plekken Huismussen het liefst nestelen. Daarin kunnen zij bijzonder veelzijdig zijn. Mensen die nesten zoeken, vinden ze onder daken, achter struiken, regenpijpen en zonneschermen. Ook maken Huismussen veel gebruik van nestkasten en neststenen, die eigenlijk bedoeld zijn voor Gierzwaluwen. Maar welke nestplaatsen zijn het meest populair? Met de telling 'Waar huist de mus?' hopen we daar meer over te weten te komen. Daarnaast kunnen ervaren nestonderzoekers een waardevolle bijdrage leveren aan het Jaar van de Huismus door zoveel mogelijk nesten van de Huismus proberen te volgen.

Jaarrond Tuintelling

Met hulp van gegevens uit de Jaarrond Tuintelling is waarschijnlijk meer te zeggen over de voortplanting en overleving van de Huismus. Omdat deelnemers aan deze telling gedurende het hele jaar soorten in hun tuin tellen, hebben we een goed beeld van het aantal Huismussen vóór en na het broedseizoen. Door de tuintellinggegevens van de periode 2015-2023 te analyseren, kunnen we een beter beeld vormen van het broedsucces van de Huismus in Nederland. Hierbij ligt het zwaartepunt op stedelijk gebied, want gegevens uit tuinen uit landelijk gebied zijn schaars.

Dank voor alle inzet

Deze Vogelbalans zou er niet kunnen zijn zonder de inzet van duizenden vrijwilligers. Velen zetten zich al jarenlang in om vogeltellingen te doen, vogels te ringen en nesten te zoeken. Door op een gestructureerde en gedetailleerde manier gegevens te verzamelen zijn we in staat om tijdreeksen op nationale en internationale schaal te vergelijken. Deze informatie is onmisbaar bij keuzes in natuurbeleid en voor een betere bescherming van vogels. Ze zijn de graadmeters van onze natuur.

In 2023 vierde Sovon Vogelonderzoek Nederland haar 50-jarig bestaan. Het veldwerk voor de eerste *Atlas van de Nederlandse broedvogels* vanaf 1973 vormde ooit de start van Sovon. Sindsdien zetten steeds meer vogelaars zich in om een duidelijk beeld te krijgen van het voorkomen van vogels in Nederland en de veranderingen daarin. Deze Vogelbalans laat slechts een greep zien uit de informatie die dankzij hen beschikbaar wordt. We zijn dankbaar voor de belangeloze inzet van alle vrijwilligers, coördinatoren en validatoren. Ook bedanken we de vogelwerkgroepen, soortwerkgroepen, individuele onderzoekers, instituten en terreinbeheerders voor de prettige samenwerking. Zonder deze gezamenlijke inspanningen zouden we niet weten hoe het met vogels gaat in Nederland.

> sovon.nl/tellen

Colofon

De Vogelbalans is een jaarlijkse uitgave van Sovon waarin we inzicht geven in de stand en trends van vogelsoorten. Naast deze Vogelbalans brengen we jaarlijks verschillende rapporten uit, waarin we resultaten van projecten delen: <https://pub.sovon.nl>.

Redactie: Albert de Jong (hoofdredactie), Chris van Turnhout, Ruud Foppen, Caroline van Oostveen (eindredactie), Harvey van Diek (fotoredactie).

Vormgeving: Laura Hondshorst

Gegevensbewerking: Ruud Foppen, Kees Koffijberg, Lara Marx, Jeroen Nienhuis en Erik van Winden (Sovon), Richard Verweij en Tom van der Meij (CBS)

Drukwerk: Veldhuis Media

Foto omslag: Thijs Glastra

© Overname van informatie uit de Vogelbalans is toegestaan met bronvermelding:

de Jong, A. *et al.* 2023. Vogelbalans 2023. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Bij de samenstelling van de Vogelbalans betrachten we uiterste zorgvuldigheid. Sovon is niet aansprakelijk voor eventuele fouten in deze uitgave.

Sovon Vogelonderzoek Nederland
Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen
Telefoon: 024 7 410 410
E-mail: info@sovon.nl

> sovon.nl/vogelbalans

Bronnen

Pagina 4

- Vogel R. *et al.* 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Pagina 5

- Compendium voor de Leefomgeving. 2023. Via: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1569-living-planet-index>.
- Jansen D.Y.M. & Soldaat L.L. 2022. Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. Broed-, winter- en watervogels: trends en effectanalyses 2016–2021. CBS-notitie.

Pagina 6

- Kuipers H. & van Els P. 2022. Oost-Groningen als belangrijke schakel in de jaarcyclus van 's werelds noordelijkste Lachsterns. *Limosa* 95: 89–95.

Pagina 7

- Lensink R. *et al.* 2023. Toename en uitbreiding van de Middelste Bonte Specht in Nederland in 1995–2021: een schoolvoorbeeld van een invasie. *Limosa* 96: 2–16.
- Pettersson B. 1985. Extinction of an isolated population of the Middle Spotted Woodpecker *Dendrocopos medius* (L.) in Sweden and its relation to general theories on extinction. *Biological Conservation* 32: 335–353.
- Robles H. & Pasinelli G. 2020. Middle Spotted Woodpecker *Leiocopus medius*. In: Keller V. *et al.* European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change, p. 502–03. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.

Pagina 9

- Ballering L. 2022. Jaarverslag NESTKAST, Broedseizoen 2022. NESTKAST.
- Both C. *et al.* 2019. Life-history innovation to climate change: can single-brooded migrant birds become multiple breeders? *Journal of Avian Biology* 50: e01951.

Pagina 12 – 15

- Boele A. 2012. De Steltkluit als broedvogel in Nederland in 1990–2011. *Limosa* 85: 68–72.
- Boele A. & van Winden E. 2012. Zwarte Ibben in Nederland: merken we iets van de toename in Zuid-Europa? *Limosa* 85: 171–178.

- Boele A. & van Winden E. 2013. Veel Zwarte Ibben in 2012 en 2013. *Sovon-Nieuws* 27: 8–9.
- Boele A. 2018. Recordaantal broedende Steltkluten in 2017. *Sovon-Nieuws* 31: 5.
- Champagnon J. *et al.* 2019. The Settlement of Glossy Ibis in France. Stork, Ibis and Spoonbill (SIS) Conservation. Special issue: Glossy Ibis Ecology & Conservation 2019 (1).
- Eaton M. 2023. What to look for in mid May. Via <https://rbbp.org.uk/2023/05/17/what-to-look-for-in-mid-may>.
- Hortas F. 2022. Cigüeñuela común *Himantopus himantopus*. In: B. Molina, *et al.*: III Atlas de las aves en época de reproducción en España. SEO/BirdLife. Madrid.
- Hutchinson S. 2023. Glossy Ibis breeds in Britain for the first time. Via: <https://www.birdguides.com/articles/britain-ireland/glossy-ibis-breeds-in-britain-for-first-time>.
- Keller V. *et al.* 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Vermeersch G. *et al.* 2020. Broedvogels in Vlaanderen 2013–2018. Recente status en trends van in Vlaanderen broedende vogelsoorten. Mededelingen van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek 2020 (1), Brussel, 228 p.

Pagina 16 – 17

- Verkuil Y. *et al.* 2012. Losing a staging area: Eastward redistribution of Afro-Eurasian Ruffs is associated with deteriorating fueling conditions along the western flyway. *Biological Conservation* 149: 51–59.
- Wymega E. 1995. De Kempphaan op doortrek in Friesland in het voorjaar van 1995. *Twirre* 6 (4): 11–14.

Pagina 18 – 21

- Ballmann M.Z. & Lilipaly S.J. 2023. Vogelsterfte in het Deltagebied in 2022. Deltamilieu Projecten rapport 2023–03. Deltamilieu Projecten, Vlissingen.
- Caliendo *et al.* (te verschijnen) Impact of the 2020/2021 and 2021/2022 highly pathogenic avian influenza H5 epidemics on wild birds in the Netherlands. *Emerging Infectious Diseases*.
- Dutch Wildlife Health Centre. 2023. Ziekte: Aviaire influenza – Vogelgriep – Vogelpest. Via: <https://dwhc.nl/ziekten/aviaire-influenza>.

- Poen M.J. *et al.* 2016. Lack of virological and serological evidence for continued circulation of highly pathogenic avian influenza H5N8 virus in wild birds in the Netherlands, 14 November 2014 to 31 January 2016. *Euro Surveillance* 21 (38).
- Slaterus R. *et al.* 2022. Impact van hoogpathogene aviaire influenza op vogelpopulaties in Nederland. Sovon-rapport 2022/90. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Rijks J.M. *et al.* 2022. Mass Mortality Caused by Highly Pathogenic Influenza A(H5N1) Virus in Sandwich Terns, the Netherlands, 2022. *Emerging Infectious Diseases* 28 (12): 2538–2542.

Pagina 22 – 23

- van Beusekom R. *et al.* 2021. Struikrietzangers broedend op Texel: nieuwe broedvogel voor Nederland. Via: <https://www.dutchbirding.nl/dbactueel/1740>.
- Piha M. 2020. Blyth's Reed Warbler *Acrocephalus dumetorum*. In: Keller V. *et al.* European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change, p. 620–21. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- van der Spek V. & Kok D. 2020. Influx struikrietzangers in het voorjaar van 2020. Via: <https://www.dutchbirding.nl/dbactueel/1639>.

Pagina 24 – 25

- van Turnhout C. *et al.* 2018. Tapuiten en duinbeheer in de Noordkop. *De Levende Natuur* 119: 124–128.
- van Turnhout C. *et al.* 2020. Demografie van een populatie Tapuiten in een snel veranderend duinlandschap. *Limosa* 93: 105–116.
- van Turnhout C. *et al.* 2023. Populatiedynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2022. Sovon-rapport 2023/06, Nijmegen.

Pagina 26 – 27

- Kleyheeg E. *et al.* 2020. Boerenlandvogelbalans 2020. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen/LandschappenNL, De Bilt.
- Kleyheeg E. *et al.* 2023. Habitatselectie en overleving van kievitskuikens in Nederlandse graslanden. Rapportnummer OBN-2021-134-CU, Kennisnetwerk OBN, Driebergen.

Hoe gaat het met vogels?

In de Vogelbalans zet Sovon de belangrijkste actuele ontwikkelingen op een rij. Welke soorten nemen toe en welke zijn steeds minder te zien? Dankzij 50 jaar tellingen en onderzoek van vele vrijwilligers en professionals kunnen we uitspraken doen over de trends van 199 soorten broedvogels en 209 doortrekkende en overwinterende vogelsoorten. Ook de oorzaken achter deze veranderingen worden toegelicht.

In de editie van 2023 staan enkele opvallende en actuele ontwikkelingen centraal. Mede door toenemende droogte in Zuid-Europa weten zuidelijke vogelsoorten ons land steeds vaker te bereiken, zelfs tot broeden toe. Hoogpathogene vogelgriep waart al jaren rond bij wilde vogels en heeft effect op populaties op lange termijn. Onderzoek aan soorten als de Tapuit en Kievit laat de knelpunten zien, maar werpt ook licht op de beste beschermingsmaatregelen. Vogels blijven belangrijke graadmeters van onze omgang met de natuur.